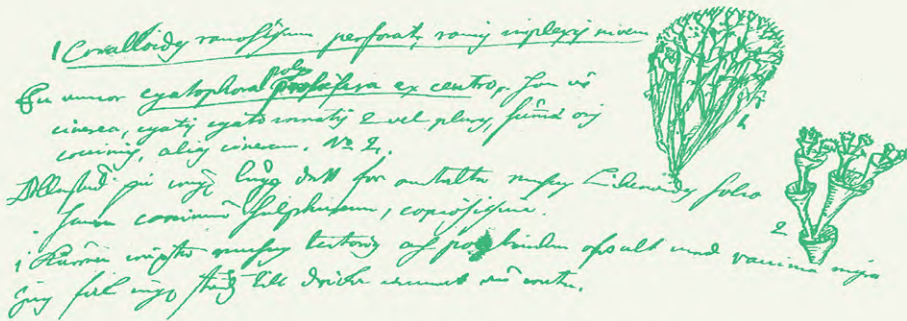

ROLAND ALLEN เขียน
สุวิชา จันทร แปล

THE NOTE BOOK

เมื่อการบันทึก
เป็นมากกว่า
แค่การจดสิ่งที่
เราพบเห็น
หรือต้องการจำ

◆ A HISTORY OF
◆ THINKING ON PAPER

◆◆◆ มหัศจรรย์ ◆◆◆
บันทึกเปลี่ยนโลก

MATCHBOOK

THE
NOTE
BOOK

◆ A HISTORY OF
◆ THINKING ON PAPER

◆◆◆ มหัศจรรย์ ◆◆◆
บันทึกเปลี่ยนโลก

ROLAND ALLEN เขียน
สุวิชา จันทร แปล

กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน 2569

The Notebook: A History of Thinking on Paper

มหัศจรรย์บันทึกเปลี่ยนโลก • สุวิชา จันทร แปล

The Notebook Copyright © Roland Allen, 2023

First published in Great Britain in 2023 by Profile Books

arranged with Andrew Numberg Associates International Limited

Thai translation copyright © 2026 by Matchon Publishing House. All rights reserved.

พิมพ์ครั้งแรก : มีนาคม 2569

ราคา 495 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

อัลเลน, โรแลนด์. The Notebook: A History of Thinking on Paper

มหัศจรรย์บันทึกเปลี่ยนโลก.--กรุงเทพฯ : มติชน, 2569. 544 หน้า.

1. ประวัติศาสตร์. I. สุวิชา จันทร, ผู้แปล. II. ชื่อเรื่อง.

900

ISBN 978-974-02-2005-3

สำนักพิมพ์มติชน | www.matchonbook.com

ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคะนาท, สุพจน์ แจ็งเร็ว

ผู้อำนวยการสำนักพิมพ์ : มณฑล ประกายเกียรติ

รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : ประภาพร ประเสริฐโสภา, หทัยชนก ชิวโมกข์

บรรณาธิการอาวุโส : สุภชัย สุชาติสุธารธรรม • บรรณาธิการบริหาร : ปิยะวัฒน์ สีแดงสูง

หัวหน้ากองบรรณาธิการ : พิรณัฐ เปี่ยมศักดิ์สันติ • บรรณาธิการเล่ม : ญัฐฐนิชา ทน้นชัยขมภู

พิสูจน์อักษร : ปภาณิน เกษตรทนต์ • เจ้าหน้าที่ธุรกิจต่างประเทศและลิขสิทธิ์ : ฐัฐทิพา หลักโลก

ศิลปกรรม-ออกแบบปก : รพีพล วรกุลสวัสดิ์

ประชาสัมพันธ์และการตลาด : ศศธร ณ ตะกั่วทุ่ง, สมิท ชินดำ, โบนิสา ศรีสิงห์, อรจิรา ว่องรัตนะไพศาล

จัดทำโดย : บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาานิเวศน์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 1235

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชน 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาานิเวศน์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2000, 2108

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน) 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาานิเวศน์ 1

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3350-3360

Matchon Publishing House a division of Matchon Public Co., Ltd.

12 Tethsabannaruean Rd., Prachanivate 1, Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

 matchonbook @matchonbook @MatchonBooks

 @matchonbook @matchonbooks matchonbook

ในกรณีที่มีหนังสือมีข้อผิดพลาดจากการพิมพ์ เช่น หน้าขาดหาย หน้าซ้ำ หน้าสลับ เข้าเล่มกลับหัว กรุณาติดต่อมาที่ email: matchonbook.sales@gmail.com หรือ inbox matchonbook เพื่อขอเปลี่ยนแปลงใหม่

สั่งซื้อหนังสือจำนวนมากในราคาพิเศษ ติดต่อที่ บริษัทงานดี จำกัด โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3353

ฝ่าย MATICHON PREMIUM PRINT : บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) รับผิดชอบผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภท

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2419, 2424 email: print.matchon@gmail.com Matchon Premium Print

สารบัญ

คำนำสำนักพิมพ์	5
คำนำผู้แปล	7
สารจากบรรณาธิการเล่ม	11
อารัมภบท	15
บทที่ 1 ก่อนจะเป็นสมุดบันทึก	31
บทที่ 2 สมุดปกแดง สมุดปกขาว สมุดบัญชีผ้า	43
บทที่ 3 ลายเส้นแบบบางในสมุดเล่มเล็ก	61
บทที่ 4 ริกอร์ดี ริกอร์ดันซี และซีบัลโดนี	79
บทที่ 5 พริกไทยในอเล็กซานเดรีย	99
บทที่ 6 ภรรยาตัวแสบและปากที่ถูกอุดด้วยขนแกะ	121
บทที่ 7 ชีวิตที่ยืนยาวของแอลเอซตี 244	133
บทที่ 8 “อนิจจา เรื่องนี้คงไม่มีวันไปถึงไหน...”	141
บทที่ 9 โอ๊ย! ช่างเหนื่อยยากตรากตรำอะไรเช่นนี้ ที่ต้องมาจดบันทึกถ้อยคำที่คนอื่นเคยกล่าว	173
บทที่ 10 จากปากทางด้านหนึ่งไปยังอีกด้านหนึ่ง ทอดยาวจากทางตะวันออกไปยังตะวันตก	191
บทที่ 11 ราชาแห่งปลาเฮอริง	203
บทที่ 12 แพ้ชนะน่าเบื่อของชาวดัตช์	215
บทที่ 13 สารพันเพชรเม็ดงาม	225
บทที่ 14 “อย่าอยู่ที่ไหนนานเกินไป”	235
บทที่ 15 สมุดทศความคิด	261

บทที่ 16	เรื่องเล่าของสมุดบันทึก 2 เล่ม	279
บทที่ 17	“แม่มูลค่าเพียง 18 เพนนี แต่สมุดเล่มนี้กลับมีคุณค่ามหาศาล”	295
บทที่ 18	นกอัลบาทรอส	309
บทที่ 19	“ข้าพเจ้าคิดว่า...”	323
บทที่ 20	หนทางสู่ความเป็นอมตะ	345
บทที่ 21	“คุณพูดถูกเอง”	373
บทที่ 22	“ใช่แล้ว ถ้าหมอฟันตายก็น่าจะดีกว่า”	381
บทที่ 23	การถนอมอาหารและงานในครัว	395
บทที่ 24	ระบายความในใจ	405
บทที่ 25	น้ำเงิน เขียว แดง เหลือง	415
บทที่ 26	เรื่องนี้ไม่ง่ายเลย	427
บทที่ 27	สมาธิสั้น	437
บทที่ 28	ตามหาเวลาที่หายไป	451
บทที่ 29	ไม่มีสิ่งใดในโลกหล้า ที่จะเผยแพร่แก่ของเราได้ชัดเจนเท่าสิ่งนี้	463
บทที่ 30	ส่วนอื่นของสมอง	485
บทสรุป	อ้อตโตพกพาสมุดบันทึก	497
	หมายเหตุและแหล่งอ้างอิง	509
	ที่มาของรูปภาพ	535
	กิตติกรรมประกาศ	541
	ประวัติผู้เขียน	544

คำนำสำนักพิมพ์

นับแต่อดีต มนุษย์เราพยายามสรรหาวิธีบอกเล่าเรื่องราวให้กับ
คนรุ่นหลังอยู่เสมอ แม้จะยังไม่มีภาษา แต่เราก็สามารถคิดค้นสัญลักษณ์
เพื่อสื่อสารมาเรื่อยๆ จนเกิดเป็นตัวอักษร และแน่นอนว่าเมื่อกาลเวลา
เปลี่ยนแปลง มนุษย์ก้าวหน้า วัฒนธรรมรุ่งเรือง วิธีบอกเล่าเรื่องราวย่อม
ต้องพัฒนาควบคู่กันไป

โรแลนด์ อัลเลน ผู้เขียน จะพาเราย้อนอดีตไปดูพัฒนาการของเครื่องมือ
จดบันทึก จากภาพบนผนังถ้ำ มาสู่แผ่นกระดาษที่จดได้ที่ละนิด หนังสือที่
ราคาแพงและเข้าถึงได้ยาก จนเป็นหน้ากระดาษในสมุดพกพาหลากหลาย
ขนาดอย่างในทุกวันนี้ รวมถึงสำรวจความสำคัญของสมุดบันทึกที่ลึกซึ้งกว่าที่
เราเคยเข้าใจ ด้วยสมุดเหล่านี้ไม่เพียงเป็นเครื่องมือในการคิดไตร่ตรอง ร่าง
และสร้างสรรค์ผลงาน บันทึกเหตุการณ์หรือความทรงจำของปัจเจกเท่านั้น
แต่ยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เราจัดระเบียบชีวิต รวมไปถึงจัดการและรับมือ
กับอารมณ์ความรู้สึกของตัวเองอีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่า รอยน้ำหมึกบนหน้ากระดาษแต่ละหน้ายังคงทำหน้าที่
รักษาตัวตนของผู้เขียนเอาไว้ แม้เวลาจะผ่านไปนาน เป็นเสมือนเครื่อง
เตือนใจให้เราได้เรียนรู้จากอดีต เพื่อป้องกันหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

ดังนั้น เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้จบแล้วก็อย่ารอช้า เปิดหน้าสมุดบันทึก
ขึ้นมา จรดปลายปากกา แล้วเริ่มร้อยเรื่องราวต่างๆ ลงไป ไม่นาน สมุดบันทึก
ของท่านอาจสร้างคุณูปการให้แก่คนรุ่นหลังก็เป็นได้

สำนักพิมพ์มติชน

คำนำผู้แปล

ผมเขียนไดอารีออนไลน์เป็นครั้งแรกในวันที่ 1 พฤศจิกายน 2000 ตอนนั้น คนทั่วไปยังไม่รู้จักคำว่าบล็อก แต่ในไทย เรามีคนที่เขียนไดอารีออนไลน์อยู่แล้ว แม้จะมีกันอยู่แต่ไม่กี่คนก็ตาม การเขียนบันทึกในสมัยนั้นก็ไม่ง่ายเหมือนสมัยนี้ เพราะผู้ที่เขียนต้องมีความรู้พอสมควรในการสร้างเว็บเพจด้วยตนเอง ส่วนการอัปเดตเนื้อหา ก็จะทำไปทีละหน้า มีการโยกย้ายลิงก์ที่เชื่อมหาแต่ละหน้า และสร้างภาพกราฟิกหรืออัปโหลดภาพประกอบขึ้นไปบนเว็บเซิร์ฟเวอร์ด้วยตนเอง ดังนั้นหลายคนจึงไม่ได้เขียนเป็นประจำทุกวัน แต่ก็ยังมีหลายคนที่ยืนยันเขียน เราจะรู้ว่ามีคนมาอ่านก็ต่อเมื่อเราเอาตัวนับจำนวนผู้เข้าชมมาแปะบนเว็บ เวลาที่เห็นตัวเลขวิ่งขึ้นไปทีละนิด ก็จะทำให้มีกำลังใจเขียนเพิ่มขึ้นอีกทีละหน่อย

เพราะรู้ว่ามีคนสนใจตามอ่านเรื่องของเราอยู่...

ทว่าผมเองไม่ได้ใช้วิธีนี้ในการอัปเดตเรื่องราวส่วนตัว เนื่องจากพอมีความรู้ในการเขียนโปรแกรมอยู่บ้าง ผมจึงเขียนเว็บแอปพลิเคชันขึ้นเองเพื่ออัปเดตข้อมูล และแสดงรายการสิ่งที่เขียนในแต่ละวัน เพื่อให้คนตามไปอ่านเรื่องราวก่อนหน้านั้นสะดวกขึ้น ผมคิดเอาเองว่าไหนๆ เราก็อัปเดตเรื่องราวประจำวันได้ง่ายขึ้นแล้ว ทำไมเราไม่เปิดให้คนที่อ่านเรื่องของเราได้แสดงความคิดเห็นบ้าง เผื่อว่าเราจะได้มุมมองใหม่ๆ ได้รู้จักเพื่อนใหม่ หรืออย่างน้อยก็

จะได้ว่ามีใครสนใจตามอ่านเรื่องของเราบ้าง ไดอารีของผมแต่ละหน้าจึงมีช่องให้แสดงความเห็นในตอนท้ายเรื่อง และมีรายการความคิดเห็นที่โพสต์เข้ามาเรียงตามเวลาจากเก่าไปใหม่

แล้วเพียงไม่นาน มนตราก็สำแดงเดช

ในไม่ช้า ก็มีคนเริ่มโพสต์ทักทายและแสดงความคิดเห็นเข้ามาในไดอารีของผม หลายคนแนะนำตัวว่าเขียนไดอารีออนไลน์อยู่เหมือนกัน ซึ่งผมก็ได้ตามไปอ่านและเพิ่มเพจเหล่านั้นลงในรายการไดอารีน่าอ่าน แล้วเชื่อมไปหาเพจของเขา ส่วนเขาก็เชื่อมหาเพจของผม เรียกว่าแลกเปลี่ยนกัน หลังจากนั้น พวกเรามากก็มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเป็นประจำผ่านกล่องข้อความ ต่อมา ก็มีการนัดเจอกันเป็นกลุ่ม หลายคนที่ผมได้รู้จักในสมัยนั้น ยังคงเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันตราบจนทุกวันนี้

วันเวลาผ่านไป 25 ปี เมื่อผมได้มีโอกาสได้อ่านและแปลหนังสือ *The Notebook: A History of Thinking on Paper มหัศจรรย์บันทึกเปลี่ยนโลก* เล่มนี้แล้ว ก็อดทวนคิดถึงวันคืนเก่าๆ เหล่านั้นไม่ได้ สมุดบันทึกอยู่กับมนุษย์มาช้านาน เป็นเครื่องมือที่เราใช้เพื่อคิดและสร้างสรรค์ มีประโยชน์หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเก็บสะสมข้อคิด มิตรภาพ แรงบันดาลใจ หรือแม้แต่ช่วยผู้ป่วย โคมาฟื้นฟูความทรงจำ การยับปากกาขีดเขียนส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อสมอง ทั้งยังเปลี่ยนแปลงวิถีคิด และเปลี่ยนชีวิตของเรา

โรแลนด์ อัลเลน เป็นนักเล่าเรื่องที่ยอดเยี่ยม เขาได้เล่าให้เราฟังเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสมุดบันทึกมากมายหลายชนิด และทำให้เรื่องราวเหล่านั้นมีชีวิตชีวา โดยเริ่มต้นจากตำนานของสมุดบันทึกอย่างโมลสกิน แล้วไล่เรียงว่าผู้คนเริ่มจดบันทึกกันอย่างไรและทำไม สมุดบันทึกมีวิวัฒนาการมาอย่างไรจนเป็นสมุดกระดาษที่มีราคาถูกลงและแพร่หลายเช่นทุกวันนี้

ยิ่งไปกว่านั้น เรายังจะได้เห็นว่าผู้คนใช้สมุดชนิดต่างๆ อย่งไร และมันเปลี่ยนแปลงโลกไปมากมายขนาดไหน ไม่ว่าจะเป็นการคิดค้นการทำบัญชีอย่างเป็นระบบที่สร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ฟลอเรนซ์ บันทึกอันน่าพิศวงของลีโอนาร์โด ดา วินชี สมุดโน้ตดนตรี หรือบทบาทของพวกมัน

ในการแก่งแย่งชิงดีอันดุเดือดของฟุเกต์และกอลแบร์ต

เท่านั้นยังไม่พอ เรายังจะได้อ่านเรื่องราวเกี่ยวกับสมุดบันทึกของนักเขียนชื่อดัง ไม่ว่าจะเป็นเฮนรี เจมส์, เวอร์จิเนีย วูล์ฟ หรือแม้แต่อกาธา คริสตี รวมถึงนักการเมือง เช่น โรมัส เจฟเฟอร์สัน, เบนจามิน แฟรงคลิน และผู้ที่จดบันทึกทุกสิ่งทุกอย่างละเอียดียบอย่างบ็อบ แกรม หรือไรเตอร์ แครร์รอลล์ ผู้ที่จะมาแนะนำคุณให้รู้จักกับการเขียนบันทึกเพื่อรักษาโรคมะเร็ง นอกจากนี้ ยังมีบุคคลสำคัญอื่นๆ ที่ใช้ชีวิตผูกพันอยู่กับสมุดบันทึกอีกมากมายจนคุณอาจคาดไม่ถึง

อัลเลนยังส่งท้ายเรื่องราวในหนังสือเล่มนี้ด้วยข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับสมุดบันทึกในฐานะ “เทคโนโลยีทางปัญญา” โดยให้เหตุผลว่าสมุดบันทึกกลายเป็นส่วนขยายของจิตใจเรา และเปลี่ยนแปลงสมองของเราอย่างแท้จริง การเปิดใจยอมรับหน้ากระดาษว่างเปล่าและมีปฏิสัมพันธ์กับสมุดบันทึกนั้น ต้องอาศัยพลังงานและความกล้าหาญ และผลตอบแทนที่ได้รับก็อาจสร้างความประหลาดใจอย่างคาดไม่ถึงอีกด้วย

แม้ว่าผมจะไม่ได้เกริ่นนำด้วยเรื่องราวที่เกี่ยวกับสมุดบันทึก แต่ผมคิดว่ามันเป็นเรื่องของยุคสมัย แท้จริงแล้ว ไดอารีออนไลน์ที่ผมเขียนในวันนั้น ก็ทำหน้าที่ไม่ต่างจากสมุดบันทึกที่ผู้คนใช้กันมานับร้อยปี มันคือ “พื้นที่ภายนอก” สำหรับรับฝากความคิด ความรู้สึก และเป็นพยานหลักฐานของการดำรงอยู่ของเรา เพราะการโพสต์เรื่องราวส่วนตัวในไดอารีวันนั้น นำพาให้ผมได้รู้จักกับมิตรภาพที่ลึกซึ้ง และกลายเป็นจุดเริ่มต้นของครอบครัวที่อบอุ่นในเวลาต่อมา หากผมไม่ได้เริ่มเขียนบันทึกในวันนั้น ชีวิตของผมคงไม่ได้มีหน้าตาเหมือนในทุกวันนี้อย่างแน่นอน

เรื่องราวส่วนวันนี้ทำให้ผมตระหนักว่า สิ่งที่อัลเลนพยายามบอกเล่าตลอดทั้งเล่มไม่ใช่เรื่องไกลตัวเลย เพราะท้ายที่สุดแล้ว สมุดบันทึกไม่ใช่แค่กระดาษที่รวมเล่มไว้จดบันทึกเรื่องราวในอดีต แต่มันคือเครื่องมือที่เราใช้ “ร่าง” อนาคต และเป็นพื้นที่แห่งการเริ่มต้นที่สามารถเปลี่ยนชีวิตเราได้จริง มาตลอดทุกยุคทุกสมัย

ดังนั้น ผมจึงเชื่อมั่นเหลือเกินว่า สมุดบันทึกไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด ก็คือนวัตกรรมที่ทำให้โลกของเราหมุนไป—ทั้งโลกใบใหญ่ที่เราอาศัยอยู่ร่วมกัน และโลกใบเล็กๆ ส่วนตัวของเราแต่ละคน—เช่นเดียวกับที่หนังสือเล่มนี้ ตั้งใจจะบอกเรา

สุวิชา จันทร

เชียงใหม่ (กุมภาพันธ์ 2026)

สารจากบรรณาธิการเล่ม

ว่าด้วยชื่อสมุดบันทึก

หลายบทในหนังสือเล่มนี้มีการกล่าวถึงสมุดบันทึกของอิตาลี เช่น *ริกอร์ดันซี* (Ricordanzi) *ซีบัลโดนี* (Zibaldoni) *ลิโบร ดี ฟามีญญา* (Libro di famiglia) และอื่นๆ อีกมากมาย แต่บางจุดในต้นฉบับ การสะกดคำกลับเป็น “*ริกอร์ดันเซ*” (Ricodanze) “*ซีบัลโดเน*” (Zibaldone) หรือ “*ลิบริ ดี ฟามีญญา*” (Libri di famiglia) สิ่งนี้ไม่ใช่การสะกดผิด หากแต่เป็นรูปเอกพจน์และพหูพจน์ของคำในภาษาอิตาลี บรรณาธิการเห็นว่าฉบับแปลควรเก็บการสะกดตามต้นฉบับ จึงถอดเสียงตามรูปศัพท์ ดังนั้นขอให้เข้าใจว่าหากชื่อสมุดบันทึกแตกต่างกันที่สระเพียงจุดเดียว ทั้ง 2 ชื่อั้นหมายถึงบันทึกสมุดเล่มเดียวกัน

ว่าด้วยการถอดเสียง

ชื่อสถานที่และบุคคลในภาษาอังกฤษอ้างอิงตามหลักเกณฑ์การทับศัพท์ของราชบัณฑิตยสถาน ส่วนในภาษาที่ 3 เช่น ภาษาอิตาลี ฝรั่งเศส และเยอรมัน ส่วนมากอิงตามสัทอักษรสากล (International Phonetic Alphabet – IPA) ดังนั้นบางชื่อจะถอดเสียงต่างจากที่คนส่วนใหญ่คุ้นเคยกัน เช่น โมซาร์ท (Mozart) และบีโทเฟน (Beethoven) จะเป็น “โมทซาร์ท”

('mo:ʔsɑt) และ “เบโธเฟิน” ('be:ʔho:fn) ส่วนชื่อ Cemal Pulak นักวิชาการชาวตุรกี “Cemal” มาจากชื่อภาษาอาหรับว่า “Jemal” (dʒe'ma:l) ดังนั้นในเล่มจะถอดเสียงเป็น “เจมัล พูลัก” ไม่ใช่ “เซมัล พูลัก”

THE

NOTE
BOOK

◆ A HISTORY OF
◆ THINKING ON PAPER

◆◆◆ มหัศจรรย์ ◆◆◆
บันทึกเปลี่ยนโลก

CHATWIN HOLWE

~~NO~~ PHONE HOPELESS
COME ALGIERS 9 OCT
CONTACT COLLINS AT
EMBASSY. 605601 ^{ON} STOP ^{FORM} BRI
DESERT SHOES ~~AND~~ ONE
DRESS AND NOT LESS THAN
250 POUNDS WILL REPAY
WILL GO CENTRAL SAHARA
BRILL.

Handwritten notes:
A lot of...
Bananas, dates, sugar, etc. P/letter
to... They are full
to do so... but this has
been... and long
then...
In...
Spencer... New battery.

อาหรับบุน

หากจะเล่าเรื่องราวนี้ให้สมบูรณ์แบบก็คงต้องเริ่มต้นจากหญิงชาวอิตาลีผู้หนึ่งที่อยู่บนเรือกลางทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ในฤดูร้อนปี 1995 มาเรียเซเบรกอondi (Maria Sebregondi) กำลังครุ่นคิดถึงคำถามยุ่งยากขณะแล่นเรือกับเพื่อนฝูงนอกชายฝั่งตุนิเซีย ในวัย 36 ปี เธอประสบความสำเร็จด้านอาชีพการงานแล้ว จากการแปลผลงานของมาร์เกอร์ิต ดูราส (Marguerite Duras) ซามูเอล เทย์เลอร์ โคลเลอร์ริดจ์ (Samuel Taylor Coleridge) และวลาดีมีร์ นาโบคอฟ (Vladimir Nabokov) เป็นภาษาอิตาลี แต่เธอรู้สึกสนใจนักเขียนชาวฝรั่งเศส 2 คนคือฌอร์ฌ เปเร็ก (Georges Perec) และเรย์มงด์ เกอโน (Raymond Queneau) ผู้เขียนนวนิยายและบทกวีโดยใช้ข้อจำกัดของรูปแบบเป็นแรงผลักดันให้เกิดความคิดสร้างสรรค์เป็นพิเศษ เปเร็กเคยเขียนนวนิยายทั้งเล่มชื่อ *La disparition* โดยไม่ใช้ตัวอักษร “e” เลย ส่วนเกอโนเขียน *Exercices de style* ซึ่งเล่าเรื่องเรียบง่ายเรื่องเดิม ทั้งหมด 99 แบบ โดยเปลี่ยนแนวทางของร้อยแก้วให้แตกต่างกันไปในแต่ละครั้ง พวกเขาเรียกแนวทางการเขียนอันแปลกใหม่นี้ว่าอูลิปโป (Oulipo) ซึ่งเป็นคำย่อจากภาษาฝรั่งเศสที่หมายถึง “กลุ่มวรรณกรรมแนวทดลอง” เซเบรกอondiคุ้นเคยกับการผลิตความคิดสร้างสรรค์ภายใต้กรอบที่กำหนด และในยามเย็นอันอบอุ่นเป็นพิเศษนี้ เธอก็ต้องเผชิญกับความท้าทายแบบเดียวกันนี้ ฟรานเชสโก ฟรานเชสกี

(Francesco Franceschi) เจ้าของบริษัทโมโดเอโมโด (Modo & Modo) ที่จัดจำหน่ายของขวัญจากนักออกแบบชั้นนำ เป็นหนึ่งในเพื่อนร่วมเรือที่มาพักร้อนกับเธอ คี้นั้นเขาได้เล่าปัญหาหนึ่งให้ฟัง ธุรกิจของเขาต้องอาศัยผู้อื่นช่วยคิดและผลิตสินค้าให้เขานำมาขาย ทำให้มีอัตราการกำไรต่ำ ฟรานเซสกีตั้งคำถามว่า โมโดเอโมโดจะผลิตอะไรเองได้บ้างเพื่อให้ขายได้กำไรมากขึ้น เพื่อนฝูงในกลุ่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันจนตึกตื่น โดยหารู้กันถึงกระแสใหม่ๆ เช่น โทรศัพท์มือถือ อีเมล และตัวเครื่องบินราคาประหยัด พวกเขามองว่ากลุ่มเป้าหมายของผลิตภัณฑ์ใหม่ที่สมมติขึ้นนั้น น่าจะเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความคิดสร้างสรรค์ รักอิสระ และชอบการเดินทาง เซเบอร์กอนดีตั้งชื่อให้คนเหล่านี้ว่า “นักเดินทางยุคใหม่” แต่ก่อนที่สมาชิกในกลุ่มจะคิดออกว่าควรผลิตอะไรให้พวกเขา วันหยุดก็สิ้นสุดลง เธอพาลูกๆ กลับบ้านที่กรุงโรม

คำถามดังกล่าวรบกวนจิตใจเธออยู่หลายสัปดาห์ เธอลองคิดเล่นๆ ถึงสิ่งต่างๆ เช่น ชุดเครื่องมือสำหรับนักเดินทาง ซึ่งอาจประกอบด้วยปากกา กระเป๋า เสื้อยืด มีดพก และอื่นๆ ที่ได้รับการออกแบบอย่างประณีต ทว่าไม่มีสิ่งใดที่ตรงกับโจทย์ของฟรานเซสกี ซึ่งต้องการสินค้าที่ผลิตได้ง่าย แต่มีความเป็นไปได้ในทางการค้าสูง ต่อมาเธอบังเอิญพบข้อความ 2 ตอนในหนังสือที่เธออ่านเพื่อความเพลิดเพลินเรื่อง *The Songlines* ของบรูซ แชตวิน (Bruce Chatwin) อันเป็นหนังสือติดอันดับขายดีระดับโลกนับตั้งแต่ตีพิมพ์เมื่อ 8 ปีก่อน ในนวนิยายเรื่องนี้ มีเรื่องราวสมมติของแชตวินที่ออกสำรวจแถบชนบทออสเตรเลีย และได้ค้นพบว่าวัฒนธรรมพื้นเมืองของออสเตรเลียสะท้อนต้นกำเนิดของวัฒนธรรมมนุษย์ โดยอาจารย์ถึงความไม่รู้จักพึงพอใจในธรรมชาติของมนุษย์เองด้วย แชตวินเองในฐานะผู้ที่มี “ความคิดสร้างสรรค์ รักอิสระ และชื่นชอบการเดินทาง” ดูจะเหมาะสมกับบทบาทของ “นักเดินทางร่วมสมัย” อย่างสมบูรณ์แบบ และข้อความ 2 ตอนในนวนิยายของเขาก็ได้กระตุ้นให้เซเบอร์กอนดีหวนนึกถึงบางสิ่ง

“จะว่าอะไรไหม ถ้าผมขอหยิบสมุดโน้ตมาใช้หน่อย” ผมถาม
“ตามสบาย”

ผมหยิบสมุดโน้ตสีดำที่มีปกผ้าเคลือบมัน มีแถบยางยึดรัดสมุดไว้
ออกมาจากกระเป๋า

“สมุดเท่าดีนะ” เขาว่า

“เมื่อก่อนผมหาซื้อได้จากปารีส” ผมตอบ “แต่ตอนนี้เขาเลิกผลิตไป
แล้ว”

“ปารีสเหรอ” เขาทวนคำ พลังเล็กคิ้วเหมือนเจอคนชิววดสุดๆ
แล้วเขาขยิบตา ก่อนจะพูดต่อ

ต่อมาในหนังสือ แซตวินได้ขยายความเกี่ยวกับเรื่องราวดังกล่าวว่า

“ไม่กี่เดือนก่อนที่ผมจะเดินทางไปออสเตรเลีย เจ้าของ
ร้านเครื่องเขียนบอกว่า โมลสกินแท้ (*vrai moleskine*) เริ่ม
หายากขึ้นเรื่อยๆ ตอนนี้มีผู้จำหน่ายเพียงรายเดียว เป็นธุรกิจ
ครอบครัวเล็กๆ ในเมืองตูร์ (Tours) ซึ่งตอบจดหมายช้ามาก
'ผมอยากสั่งสักร้อยเล่ม' ผมบอกมาตาม 'แต่นี่ก็น่าจะ
พอใช้ไปได้ทั้งชีวิต'

เธอสัญญาว่าจะโทร. ไปที่ตูร์ทันที ในบ่ายวันนั้น
ตอนมือเที่ยง ผมเจอเรื่องที่ทำให้ได้ฉุกคิด หัวหน้า
พนักงานเสิร์ฟที่บราเซอริย์ ลิปป์ (Brasserie Lipp) จำหน้า
ผมไม่ได้แล้ว 'ไม่มีที่ว่างครับ คุณผู้ชาย' ตอน 5 โมงเย็น ผม
ไปพบมาตามตามนัด ผู้ผลิตเสียชีวิตไปแล้ว ส่วนทายาทก็ขาย
ธุรกิจไปแล้ว เธอถอดแว่นออก แล้วเอ่ยรำพันด้วยน้ำเสียงเจือ
เศร้าว่า 'ไม่มีอีกแล้ว... โมลสกินแท้ๆ'

ข้อความเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านหลายคนของแซตวินสะเทือนใจ เนื่องจาก

คำบอกเล่าถึงความตายที่แฝงเร้นอยู่นั้น ดูเหมือนจะเป็นลางบอกเหตุถึงการเสียชีวิตก่อนวัยอันควรของผู้เขียนเพียง 1 ปีครึ่งหลังจากการตีพิมพ์หนังสือ *The Songlines* แต่สำหรับเซเบรคอนตี เรื่องนี้กลับมีความหมายที่ลึกซึ้งมากกว่านั้น เพราะเธอจำสมุดบันทึกที่แซตวินบรรยายได้ตั้งแต่สมัยที่เป็นนักเรียนในปารีส อันที่จริงแล้ว เธอยังเก็บมันไว้หลายเล่ม เธอรู้พวกมันออกมาจากกล่องเก่าๆ และมองดูสิ่งเหล่านั้นเป็นครั้งแรกในรอบหลายปี ด้วยมุมมองใหม่ ทำไมแซตวินถึงได้ผูกพันกับสมุดบันทึกเล่มนี้มากเป็นพิเศษ จนถึงขั้นสั่งซื้อมาเป็นร้อยเล่มโดยไม่ยอมปล่อยให้ขาดมือ วัตถุใช้สอยทั่วไป เช่นนี้กลายเป็นของที่สำคัญเช่นนั้นได้อย่างไร ทันใดนั้นเอง เธอก็คิดว่าตัวเองอาจพบทางออกสำหรับปัญหาของฟรานเซสกีแล้ว ผลิตภัณฑ์ที่แสนเรียบง่าย ผลิตภัณฑ์ง่าย ๆ ย้ายวนใจนักสร้างสรรค์ และสื่อถึงคำมั่นแห่งการเดินทาง เสน่ห์ลึกลับ และการค้นพบสิ่งใหม่ๆ

มาเรีย เซเบรคอนตี นักแปลวรรณกรรม ผู้หลงใหลในผลงานของแซตวิน และผู้ให้กำเนิดสมุดบันทึกโมลสกินยุคใหม่สำหรับ “นักเดินทางร่วมสมัย”

เมื่อโทรศัพท์ไปสอบถามที่ฝรั่งเศส ก็ได้รับการยืนยันเรื่องราวของ แซตวิน (ซึ่งเป็นการตัดสินใจที่ชาญฉลาด เพราะแซตวินมักชอบเล่าเรื่องให้ น่าสนใจมากกว่าความเป็นจริงที่เกิดขึ้นเสมอ) และนางสังฆกร์ของเซเบรกอนดี ก็ได้รับการยืนยันจากการได้พบเห็น *โมลสกินแท้* โดยบังเอิญในบริบทอื่นๆ เช่น ในนิทรรศการสมุดวาดเขียนของมาติสส์ (Henri Matisse) และปิกัสโซ รวมถึงภาพถ่ายของเฮมิงเวย์ (Ernest Hemingway) ขณะทำงาน เธอเพิ่ง ทราบว่า ผลิตภัณฑ์นี้มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานอยู่แล้ว และที่สำคัญ กว่านั้น ยังมีศักยภาพทางการค้า เพราะผู้คนนับล้านทั่วโลกเคยได้อ่านคำ รับรองของแซตวิน มันยังสอดคล้องกับหลักการออกแบบแบบคลาสสิกของ อิตาลีอีกด้วย เช่นเดียวกับกาแฟเอสเปรสโซ แวนกันแดดเพอร์ซอล และชุด เดรสของพราด้า สมุดบันทึก *โมลสกิน* มีรูปแบบเรียบง่าย ใช้งานได้จริง และ โดดเด่นสะดุดตาด้วยสีดำ

แต่กระนั้นที่น่าประหลาดใจก็คือ ไม่มีใครผลิตมันออกมาอีกแล้ว

เซเบรกอนดีนำความคิดนี้ไปเสนอที่มิลาน ซึ่งฟรานเชสกีก็รับรู้ได้ว่า เธอค้นพบสิ่งที่น่าสนใจเข้าให้แล้ว เมื่อแซตวินได้แก้ปัญหาสุดแสนยุ่งยาก สำหรับใครก็ตามที่ทำการตลาดเพื่อผลิตภัณฑ์ใหม่ต้องเผชิญไปแล้ว (นั่นคือ จะเรียกมันว่าอะไรดี) ทั้งคู่จึงลงมือออกแบบผลิตภัณฑ์ที่กินเวลา 2 ปี จนได้ ผลลัพธ์ออกมาเป็นสมุดบันทึก *โมลสกิน* แบบคลาสสิก

ผมคงไม่จำเป็นต้องบอกคุณว่าสมุดบันทึก *โมลสกิน* หน้าตาเป็นอย่างไร แต่คุณอาจยังไม่เคยพิจารณาว่ารูปลักษณ์สมุดนี้ส่งสารถึง “นักเดินทางร่วม สมัย” อย่างแน่วแน่ขนาดไหน เมื่อแรกเห็น ปกสีดำเรียบง่ายดูคล้ายหนังสือตัว นี้ ทั้งทันทันแต่ก็ดูยังหรูหราในคราวเดียว ขนาดที่ไม่ตรงตามมาตรฐาน ซึ่ง แคบกว่า A5 ที่เราคุ่นเคยประมาณ 2 เซนติเมตร จะทำให้คุณสามารถสอด สมุดบันทึกนี้ลงในกระเป๋าเสื้อได้ ขอบมุมที่โค้งมนจะช่วยในจุดนี้ แม้จะทำให้

ต้นทุนการผลิตสูงมากขึ้นก็ตาม นอกจากนี้ ยังช่วยป้องกันไม่ให้มูมกระดาษ มีรอยพับเมื่อใช้คู่กับสายยางยืด รวมถึงแผ่นปกที่หนาเป็นพิเศษ คุณมั่นใจได้เลยว่าสมุดบันทึกเล่มนี้พร้อมสำหรับการเดินทางแล้ว ขอบปกแข็งจะเรียบเสมอกับปีกกระดาษด้านใน ช่วยให้ไม่มีวันเข้าใจผิดว่าสมุดโมลสกินของคุณเป็นหนังสือที่ถูกจัดพิมพ์ออกมา ในขณะที่ใช้งาน สมุดจะกางออกและแบนราบอย่างเป็นธรรมชาติ ส่วนกระเป๋าคือติดอยู่บนปกหลังยังเชื่อเชิญให้คุณเก็บซ่อนของที่ระลึก เช่น รูปภาพ ตัวเก่า หรือเบอร์โทรศัพท์ของคนแปลกหน้าแสนสวยอีกด้วย กระดาษ 200 หน้ากำลังชี้ชวนว่าคุณมีเรื่องราวมากมายให้เขียนถึง เนื้อกระดาษ ซึ่งเคลือบสีข้างอย่างดูดีมีระดับและให้สัมผัสนุ่มเนียนเป็นพิเศษ ยังแฝงนัยว่าความคิดของคุณสมควรได้รับแต่สิ่งที่ดีที่สุดเท่านั้น ส่วนริบบิ้นค้นหน้าช่วยให้คุณย้อนกลับไปสำรวจความคิดที่เคยขีดเขียนไว้ได้อย่างง่ายดาย แม้จะแอบดูเรียบง่าย แต่สมุดเล่มนี้ก็กลับเต็มไปด้วยสารที่สะท้อนตัวตนของแบรนต์ ไม่แพ้สินค้าที่มีโลโก้ภายในกึ่งเมอร์เซเดส หรือแอปเปิล และเช่นเดียวกับสัญญาต่างๆ ที่ทรงพลังที่สุด สารเหล่านี้มีผลในระดับจิตใต้สำนึก

แต่หากสัญญาเหล่านี้เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ เซเบรคอนตีเผยชัดเจนว่า โมลสกินได้บรรจุบอกเล่าคุณค่าของแบรนต์ไว้อย่างตรงไปตรงมาในแผ่นพับขนาดเล็ก ซึ่งเก็บซ่อนไว้อย่างแนบเนียนรอให้เจ้าของคนใหม่มา “ค้นพบ” โดยบังเอิญในช่องกระเป๋าด้านหลังของสมุด สำเนาของแผ่นพับนี้ได้พัฒนาไปตามกาลเวลา รวมถึงมีการเพิ่มภาษาต่างๆ เข้ามาอย่างต่อเนื่อง แต่ข้อความหลักแทบไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปจากฉบับแรกที่มีเพียงภาษาอิตาลี

*“โมลสกินเล่มนี้คือสำเนาที่เหมือนเป็ยกับสมุดบันทึก
ในตำนาน ซึ่งเคยอยู่ในมือของแซตวิน เฮมิงเวย์ และมาติสส์
ในฐานะผู้พิทักษ์นิรนามแห่งมรดกอันล้ำค่าทางวัฒนธรรม
โมลสกินเล่มนี้คือผลลัพธ์จากการกลั่นกรองคุณสมบัติการใช้
งานและการเก็บสะสมอารมณ์ความรู้สึกไว้ภายใน ที่จะค่อยๆ*

ปลดปล่อยประจุกออกมาตามกาลเวลา จากสมุดบันทึกต้นแบบ ก็ได้ถือกำเนิดเป็นตระกูลแห่งสมุดปกที่เรียบง่ายและน่าเชื่อถือ ซึ่งมาพร้อมปกแข็งหุ้มผ้า สายรัดยางยืด และสันเย็บด้าย ในแบบโมลสกิน กระเป๋าภายในมีช่องเปิด ทำจากกระดาษแข็งและผ้าใบ แผ่นพับประวัติของโมลสกินสอดซ่อนไว้อย่างแนบเนียน สมุดมีขนาด 9 x 14 เซนติเมตร”

แผ่นพับเปิดฉากด้วยความเท็จ (สมุดโมลสกินรุ่นใหม่ไม่ใช่ “สำเนาที่เหมือนเปี่ยมกับเล่มเก่า”) ก่อนจะพาเราเข้าสู่ถ้อยคำเลื่อนลอยไร้สาระในทันที แต่นั่นไม่ใช่ประเด็นสำคัญ หากเปรียบเทียบคำต่อคำในแง่ของความน่าเชื่อถือ ข้อความทั้ง 75* คำนี้ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในผลงานการเขียนโฆษณาเชิงพาณิชย์ที่มีประสิทธิผลที่สุดชิ้นหนึ่งตลอดกาล โดยเชื่อมโยงคุณสมบัติที่จับต้องไม่ได้ของผลิตภัณฑ์ ทั้งอรรถประโยชน์และอารมณ์ เข้ากับคุณลักษณะเฉพาะของตัววัตถุได้อย่างลงตัว จึงขายได้ทั้งกลิ่นหอมจากเตาและเนื้อจริงบนจาน เซเบรคอนดีและฟรานเซสก็เลือกหยิบยกชื่อบุคคลจากนานาประเทศ มาใช้อย่างชาญฉลาด ทั้งชาวอังกฤษ ชาวอเมริกัน และชาวฝรั่งเศส ทุกชื่อล้วนจุดประกายความใฝ่ฝันในความเป็นสากล ในทางกลับกัน คำว่า “ทำขึ้นในจีน” ไม่ได้เป็นเช่นนั้น พวกเขาจึงตัดส่วนนั้นออกไป

โมโตเอโมโตสั่งผลิตสมุดบันทึกเบื้องต้นเป็นจำนวน 3,000 เล่มในปี 1997 และโมลสกินรุ่นใหม่ก็เริ่มวางขายที่ร้านหนังสือเล็กๆ บนถนนคอร์โซ บัวโนสไอเรสในเมืองมิลาน มันขายหมดเกลี้ยงภายในไม่กี่วัน แทนที่จะวางขายในร้านเครื่องเขียนทั่วไป บริษัทเล็งไปที่ร้านค้าปลีกที่ขายสินค้าดีไซน์ และร้านหนังสือ ซึ่งกลยุทธ์นี้ได้ผล และในปี 1998 บริษัทสามารถขายสมุดบันทึกได้ถึง 30,000 เล่ม ตั้งแต่ปี 1999 พวกเขาใช้เครือข่ายที่มีอยู่เพื่อจัดจำหน่ายสมุดบันทึกไปทั่วทั้งยุโรปและต่อมาก็ข้ามไปยังอีกฝั่งของมหาสมุทร

* ปัจจุบันข้อความมี 121 คำ-ผู้แปล

แอดแลนติก ไม่ถึง 10 ปี ร้านหนังสือเครือใหญ่ของสหรัฐอเมริกาอย่างบาร์นส์ แอนด์โนเบิล (Barnes & Noble) ก็กลายเป็นพันธมิตรค้าปลีกรายใหญ่ที่สุดของแบรินต์ ทุกอย่างเป็นไปตามที่ฟรานเซสกีหวังไว้ อัตรากำไรที่สูงลิ่วพลิกชะตาของโมโตเอโมโต ในปี 2006 กลุ่มทุนเอกชนได้เข้าซื้อกิจการของเขา และยอดขายก็ยังคงเติบโตต่อเนื่อง ปี 2013 บริษัทโมลสกิน (มหาชน) ได้เข้าสู่ตลาดหลักทรัพย์ของอิตาลี อีกทั้งในปี 2016 บริษัทจัดจำหน่ายรถยนต์สัญชาติเบลเยียมได้เข้าซื้อกิจการนี้ไปทั้งหมดในราคา 500 ล้านยูโร ไม่น่าแปลกใจเลยที่โรงเรียนธุรกิจจะนำเรื่องราวนี้ไปสอนในฐานะกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จในตำราเรียนด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์และการตลาด ในปี 2017 เรื่องราวก็หวนกลับมาครบรอบอีกครั้ง เมื่อโมลสกินจับมือกับสำนักพิมพ์ของแซตวินจัดพิมพ์หนังสือ *The Songlines* ฉบับใหม่ โดยเข้าเล่มด้วยปกแข็งสีดำที่แสนคุ้นตา มาพร้อมกับสายรัดยางยืด มุมโค้งมน ริมบิ้นคั่นหน้า และกระเป๋าเก็บของในตัวอย่างครบถ้วน หนังสือเล่มนี้ถูกห่อพลาสติกมาพร้อมกับสมุดเปล่า หน้าปกถูกบีบม้วนว่า “ขอให้สนุกกับบันทึกการเดินทางของคุณ” ถ้อยคำปลุกใจที่แซตวินคงได้แต่ส่ายหน้าหนี

ตลอดเวลากว่า 2 ทศวรรษ เซเบอร์กอนดียึดหยัดส่งสารเดิมอย่างแน่วแน่ เธอให้สัมภาษณ์นับครั้งไม่ถ้วน โดยมีประเด็นหลักที่พูดถึงซ้ำแล้วซ้ำเล่า

ว่า “ก่อนอื่นเลย โมลสกินคือเครื่องมือส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์” เธอร่วมเดินทางกับธุรกิจนี้มาโดยตลอด จนกระทั่งในปี 2017 เธอได้ถอยห่างออกมา ปัจจุบันเธออุทิศเวลาให้กับมูลนิธิโมลสกิน องค์กรการกุศลที่มุ่งขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะในภูมิภาคแอฟริกาใต้สะฮารา (sub-Saharan Africa) และยุโรปตะวันออก ซึ่งจะขับเคลื่อนผ่านทางใดไม่ได้เลยนอกจากความคิดสร้างสรรค์ เธอยังคงมีส่วนร่วมกับโอเพลโป (Oplepo) ซึ่งเป็นกลุ่มนักเขียนชาวอิตาลีที่แยกตัวออกมาจากกลุ่มวรรณกรรมแนวทดลองอูลิปโป ผลงานแปลล่าสุดของเธอคือ *One Hundred Thousand Billion Poems* ของเรย์มอนด์ เกอโน ซึ่งเป็นหนังสือที่เปิดโอกาสให้ผู้อ่านสุ่มร้อยเรียงบทกวีขึ้นเนื้ดจากข้อความนับพันบรรทัดที่มีสัมผัสคล้องจองกัน เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่ชี้ชัดว่า ข้อจำกัดก็สามารถจุดประกายความคิดสร้างสรรค์ได้

ผมซื้อโมลสกินเล่มแรกในช่วงต้นยุคเฟื่องฟูคราวันนั้น ไม่นานหลังจากนั้น ผมก็รู้ตัวว่าได้ทำงานร่วมกับสำนักพิมพ์แห่งหนึ่งที่ยากมีส่วนร่วมกับการเติบโตของตลาดเครื่องเขียนมีระดับซึ่งถูกขับเคลื่อนโดยโมลสกิน เราคิดกันว่า สมุดบันทึกไม่มีทั้งข้อความและภาพประกอบ เป็น 2 สิ่งที่ยุ่ยากและมีต้นทุนสูง ซึ่งทำให้การผลิตหนังสือ “จริง” ทำกำไรได้ยาก แล้วมันจะยากแค่ไหนเกี่ยวกับการทำกำไรจากของประเภทนี้ เราจึงออกแบบสมุดบันทึกชุดหนึ่งที่มีสีสันสดใส ใส่ลูกเล่นสารพัด แล้วส่งผลิตเป็นจำนวนมากจากโรงพิมพ์ ผมได้รับมอบหมายให้ไปที่สำนักงานใหญ่ของบาร์นส์แอนด์โนเบิลบนถนนฟิฟธ์อเวนิวเพื่อนำเสนอสินค้าของเรา พร้อมแนะนำว่าผลิตภัณฑ์หลากหลายสีสรรของเราน่าจะสร้างยอดขายงามๆ ได้ หากนำไปวางคู่กับโมลสกินในร้านค้าของพวกเขา

ฝ่ายจัดซื้อมองผมอย่างกลางแกลงใจ “วางคู่กับโมลสกินอะนะ” เขาว่า “คุณรู้ไหมว่า ลูกค้ำกลุ่มหนึ่งของเราซื้อโมลสกินเล่มใหม่ทุกครั้งทีแวะ

มาที่ร้าน หลายคนซื้ออาทิตย์ละครั้งเลยนะ แต่เราไม่เคยรู้เลยว่าพวกเขาเอาไปทำอะไรกัน”

ผมหยิบตัวอย่างออกมาอวด โดยเน้นที่จุดเด่นอย่างกระดาษสีครีม ธิบิ้นคั่นหน้า และการออกปกที่สะอาดตา ซึ่งน่าจะช่วยให้แบรนด์ของเราแตกต่างจากแบรนด์อื่น เขาสายหน้า แล้วยื่นสมุดบันทึกสีดำอันคุ้นตาให้ผม “เห็นเล่มนี้ไหม” เขาพูด “เราผลิตเอง เป็นแบรนด์ของเราเอง ขนาดเท่ากัน จำนวนหน้าเท่ากัน เราใช้กระดาษแบบเดียวกัน ปกแข็งแบบเดียวกัน ผลิตที่โรงงานเดียวกันในจีน คุณภาพดีเหมือนกับโมลสกินทุกกระเปียด แต่เราขายถูกกว่ากันครึ่งหนึ่ง” เขาหยุดไปอึดใจใหญ่ เพื่อให้ใจจดใจจ่อกับสิ่งที่จะพูด “แต่โมลสกินก็ยิ่งขายดีกว่าเรา แล้วคุณจะให้ผมยอมเสียพื้นที่บนชั้นวางให้คุณงั้นหรือ”

ผมกำลังเรียนรู้บทเรียนที่หน้าหนังสือเกี่ยวกับพลังของแบรนด์ อย่างไรก็ตาม บริษัทอื่นๆ กลับทำได้ดีกว่า ตั้งแต่ปี 2005 เป็นต้นมา บริษัทลอยซ์ตุร์ม (Leuchtturm) ซึ่งแต่เดิมเคยเชี่ยวชาญด้านสมุดสะสมแต้ม ก็หันมาเปิดศึกกับโมลสกิน ไม่เพียงเทียบชั้นกันได้ในเรื่องคุณภาพ แต่ยังถึงกับออกสมุดมาหลายสีอีกด้วย ช่างร้ายกาจจริงๆ! บริษัทเก่าแก่อย่างแคลร์ฟงเตน (Clairefontaine) โรเดีย (Rhodia) และเปเปอร์แบลนก์ส (Paperblanks) ก็พากันปรับโฉมสินค้าของตนเอง ส่วนชนชาวฮิปสเตอร์ตะวันตก ซึ่งขึ้นชื่อ ว่าไวต่อการออกแบบอย่างมีระดับของญี่ปุ่น ต่างเริ่มหันไปนำเข้าสมุดบันทึกจากบริษัทอย่างมิโดริ (Midori) โฮโบนิจิ (Hobonichi) และสตาลोजี (Stalogy) ซึ่งล้วนเหนือกว่าสินค้าจากยุโรป ไม่ว่าจะเป็นในด้านกระดาษที่ประณีตงดงามและการเข้าเล่มที่พิถีพิถันเป็นพิเศษ* ที่สหรัฐอเมริกา บริษัทฟิลด์โน้ตส์ (Field Notes) ได้สร้างความประทับใจด้านประโยชน์ใช้สอยด้วยสุนทรียศาสตร์ตามแบบมิดเซนจูรี ทุกบริษัทล้วนนำเสนอผลิตภัณฑ์พื้นฐานในรูปแบบใหม่ และต่างก็ได้อ่านหนังสือจากการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่โมลสกินเคยทำไว้ หากคุณ

* ทั้งโมลสกินและลอยซ์ตุร์มต่างใช้กระดาษที่ผลิตจากไต้หวันเป็นส่วนใหญ่

รักเครื่องเขียนมีระดับ ช่วงปี 2010 นับได้ว่าเป็นยุคทอง

ในขณะเดียวกัน โมลสกินได้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งสถานะที่ทรงพลัง ชื่อไอสายเทคโนโลยีหิวมันไปไหนมาไหน เช่นเดียวกับนักออกแบบ นักข่าว นักเขียนที่เซเบรคอนดีเคยคาดการณ์ไว้ และแม้แต่ผู้คนอีกมากมายซึ่งดูเหมือนว่าแรงบันดาลใจจะนำหน้าความคิดสร้างสรรค์ที่แท้จริงของพวกเขาไปไกลแล้ว คุณมักพบเห็นคนเหล่านี้ได้ในร้านสตาร์บัคส์แถวบ้าน และพวกเขาก็มักตกเป็นเป้าให้ล้อเลียนได้ง่าย เช่น เว็บไซต์แนวเสียดสี *Stuff White People Like* เอาความนิยมเรื่องการพกพาสมุดของคนเหล่านี้มาล้อเลียนอย่างเป็นเรื่องเป็นราว เช่นเดียวกับคาร์ล โรฟ (Karl Rove) นักการเมืองฝ่ายขวาที่เคยพูดกับนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยเยลว่า แค่เห็นใครถือโมลสกิน เขาก็รู้เลยว่าชั่ววดแน่นอน แต่ไม่ว่าจะโดนล้อเลียนมากขนาดไหน ก็ไม่ได้ส่งผลเสียต่อยอดขายเลยแม้แต่หน่อย

นอกจากนี้ ความสนใจที่เพิ่มขึ้นจากนักจิตวิทยาและผู้เชี่ยวชาญด้านไลฟ์สไตล์ต่อประสิทธิภาพในการใช้งานจริงของสมุดบันทึกนี้ก็ได้ไม่น้อยหน้าไปกว่ากัน เซเบรคอนดีเองเคยแนะนำว่า รูปทรงอันเรียบง่ายของสมุดบันทึกเล่มนี้ทำให้มันเป็นเครื่องมือสร้างสรรค์ที่สมบูรณ์แบบ โดยกล่าวถึงมันในแง่เดียวกับผลงานของเรย์มอนด์ เกอโน ที่จงใจวางข้อจำกัดเอาไว้ ซึ่งก็คือสมุดเล่มนี้เป็นเพียง “วัตถุธรรมดา” แต่กลับทำให้เธอ “รู้สึกถึงความเป็นไปได้อันยิ่งใหญ่ที่ก่อกำเนิดจากสิ่งเล็กๆ” เดวิด อัลเลน (Devid Allen) ผู้เชี่ยวชาญด้านประสิทธิภาพการทำงาน แนะนำให้ทำรายการในสมุดบันทึก เช่นเดียวกับที่แดเนียล เลวิติน (Daniel Levitin) นักประสาทวิทยาเคยกล่าวไว้ ส่วนนักข่าวอย่างเดวิด แซ็กซ์ (David Sax) ก็เคยเขียนหนังสือชื่อ *The Revenge of Analog* ซึ่งเล่าว่าสมุดกระดาษ (รวมถึงแผ่นเสียงแอลพี เกมกระดาน และกล่องฟิล์ม) ได้ลุกขึ้นมาต่อต้านการถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างแข็งขัน การเปรียบเทียบระหว่างเทคโนโลยีเก่ากับเทคโนโลยีใหม่กลายเป็นเรื่องปกติ โมลสกินรุ่นดั้งเดิมเปิดตัวในช่วงเวลาเดียวกับเครื่องปาล์มไพล็อต (Palm Pilot) ซึ่งเป็นเครื่องออร์แกนเซอร์ดิจิทัลแบบพกพาเครื่องแรก และ

ตั้งแต่วันแรกก็ต้องเผชิญการแข่งขันกับอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่ทรงพลังเพิ่มมากขึ้น แล็ปท็อป แท็บเล็ต ไอโฟน และไอแพด ล้วนดูเหมือนจะมีฟังก์ชันการทำงานที่เหนือกว่ากระดาษแทบทุกด้าน ทว่าผู้ใช้งานหัวรั้นกลุ่มหนึ่งกลับไม่ยอมย้ายเข้าสู่โลกดิจิทัลเสียที และในไม่ช้า งานวิจัยที่ได้รับการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญหลายชิ้นก็ยืนยันว่าความดีใจของพวกเขาไม่มีเหตุผล นั่นเพราะการเขียนด้วยมือและการผลิตวัตถุที่จับต้องได้ทำให้เทคโนโลยีรุ่นใหม่มีประสิทธิภาพมากกว่ารุ่นใหม่ เซเบอร์กอนดีได้จุดประกายให้เกิดการศึกษาอย่างจริงจังเกี่ยวกับการทำงานของสมองมนุษย์ขึ้นมาโดยไม่รู้ตัว

ความสนใจของผมที่มีต่อสมุดบันทึกนั้นพัฒนาไปไกลเกินกว่าเชิงพาณิชย์ ผมอ่านงานของซามูเอล พีพส์ (Samuel Pepys) แล้วหลงใหลในวิธีที่เขาจดบันทึกเกี่ยวกับงาน ครอบครัว การพักผ่อน สภาพแวดล้อมในเมือง และชีวิตทางเพศของเขาอย่างไร้กรอบ แล้วผมก็ได้พบว่าสมุดบันทึกยุคก่อนสงครามของปู่ซึ่งช่วยเปิดโลกทัศน์ของผม มีเนื้อหาที่ครอบคลุมหลากหลายอย่างไม่แพ้กัน แม้จะสั้นกระชับกว่ามาก ดังนั้นผมจึงเริ่มเขียนบันทึกประจำวันของตัวเองในปี 2002 ในแต่ละปี สมุดบันทึกก็บ่งชี้ก็พอกพูนขึ้นเป็นกองพะเนิน การเขียนบันทึกประจำวันทำให้ผมมีความสุขมากขึ้น และการทำรายการสิ่งที่ต้องทำก็ช่วยให้ผมดูน่าเชื่อถือมากขึ้น (นั่นทำให้คนรอบตัวผมมีความสุขมากขึ้นตามไปด้วย) อีกทั้งผมยังได้เรียนรู้ว่าไม่ควรไปพบแพทย์หรือเข้าร่วมการประชุมใดๆ โดยไม่จดบันทึกสิ่งที่ได้ยิน แต่ดูเหมือนว่าสมุดบันทึกจะมีประโยชน์ด้านความคิดสร้างสรรค์เช่นกัน ดูเหมือนศิลปินทุกคนที่ผมเคยพบจะพกสมุดวาดเขียนติดตัวอยู่เสมอ เช่นเดียวกับนักออกแบบกราฟิก หรือแม้แต่บรรดานักออกแบบเว็บไซต์ที่ผลิตภัณฑ์เป็นแบบดิจิทัลทั้งหมด นักเขียนทุกคนล้วนมีสมุดบันทึก เช่นเดียวกับนักข่าว นักวิจารณ์ รวมถึงผู้ที่ทำงานสร้างสรรค์ประเภทอื่นๆ และยิ่งพวกเขาใช้สมุดบันทึก

เหล่านี้มากขึ้นเท่าไร ผลงานของพวกเขาก็จะยิ่งดูดีมากขึ้นเท่านั้น งานของเพื่อนร่วมงานผมก็ไม่แตกต่างกัน บรรดารายการ แผนภาพ และภาพร่างที่สนุกสนานมักปลดปล่อยแนวคิดที่ดีเกินคาดออกมาอยู่เสมอ แล้วทั้งหมดนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร สมุดบันทึกมีความเชื่อมโยงกับความคิดสร้างสรรค์หรือไม่ พวกมันมีบทบาทอะไรบ้างในวัฒนธรรมและอุตสาหกรรม สมุดของใครบางคนบอกอะไรเราเกี่ยวกับตัวพวกเขาได้บ้าง ทำไมการเขียนไดอารีจึงนำมาซึ่งความสุขหรืออย่างน้อยก็ทำให้พึงพอใจ การที่เราใช้คำว่า “ดูแล” ไดอารีเหมือนที่เราใช้กับสัตว์เลี้ยง คำสัญญา หรือความลับ เรื่องนี้มีความสำคัญไหม ข้อจำกัดทางกายภาพของสมุดบันทึกกลับทำให้มันเป็นสิ่งที่มิใช่ประโยชน์มากกว่าอุปกรณ์ดิจิทัลที่ไร้ขีดจำกัดหรือเปล่า และเหนือสิ่งอื่นใด สมุดบันทึกมาจากไหนกันแน่ ใครเป็นคนประดิษฐ์คิดค้นมันขึ้นมา

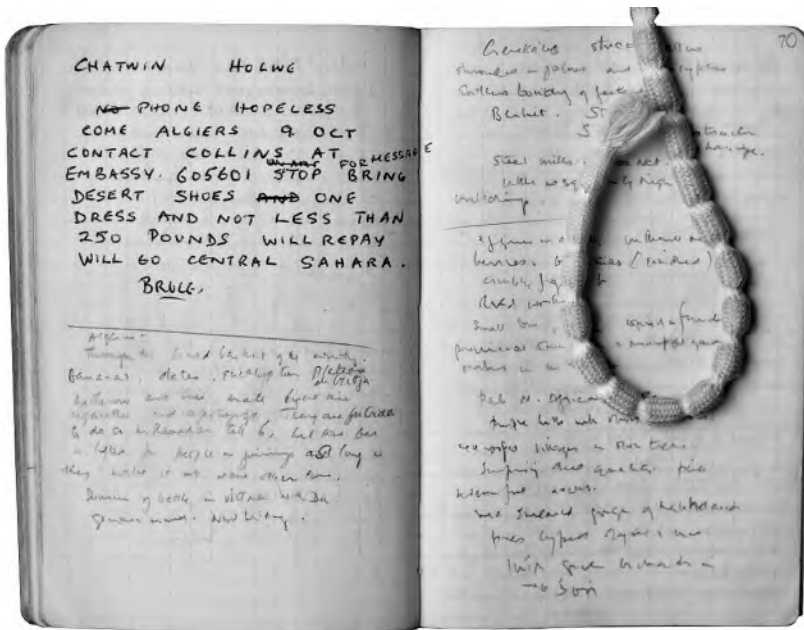
น่าสนใจมีใช้น้อย เพราะดูเหมือนว่าจะไม่มีใครทราบคำตอบ ผมหาหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้ไม่เจอสักเล่ม และข้อมูลออนไลน์ก็ไม่ช่วยอะไรเลย หากค้นหาในกูเกิลว่า “สมุดบันทึกถือกำเนิดขึ้นเมื่อไร” ก็จะได้คำตอบที่หลากหลาย เช่น ตั้งแต่ปี 60 ในจีน ไปจนถึงปี 1934 ในนิวยอร์กแลนด์ ไม่มีคำตอบไหนใช้การได้เลยสักข้อ

คำถามของผมยังคงค้างคา หลังจากการสนทนายามดึกในคืนหนึ่งที่แฟรงก์เพิร์ตเมื่อเดือนตุลาคม ผมก็ตัดสินใจจะจริงจังกับปัญหานี้มากขึ้น ผมยังจำภาพคินนันั้นได้อย่างชัดเจน เช่น ผมกับไซมอนเพื่อนของผมที่นั่งโต๊ะทรงถังไม้ตัวไหน เราดื่มอะไร ควันบูหรือเยอรมันที่ลอยตลอบอบอวล รวมถึงเสียงม้าร้องอัดเทปที่ดังขึ้นทุกครั้งทีประตูเปิดต้อนรับเหล่านักศึกษาซึ่งเป็นลูกค้าประจำของร้านประหลาดแห่งนั้น (คุณจะจดจำเรื่องที่ผ่านมาขนาดนี้ได้ดี หากคุณเขียนบันทึกประจำวัน) ผมเล่าให้ไซมอนฟังถึงสิ่งที่วนเวียนอยู่ในหัว เขาสวนกลับมาด้วยคำถามที่ใครก็ตามในวงการสำนักพิมพ์ที่มีศักดิ์ศรีย่อมต้องถามเสมอ

“ทำไมคุณไม่ลองเขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้สักเล่มล่ะ”

พอกลับถึงห้องพักที่โรงแรม ขณะที่ผมเขียนเรื่องของวันนั้นลงใน

บันทึก ซึ่งเป็นสมุดมอสลกินสี่เลือนกแบบหน้าละสัปดาห์ หนึ่งในหลายเล่มที่ มักจะขาดหลุดลุ่ยทุกทีเมื่อถึงฤดูใบไม้ร่วง แนวคิดนี้ช่างดูน่าสนใจ เข้าวันรุ่งขึ้น ผมจึงซื้อสมุดเล่มใหม่ เป็นสมุดลอยซ์ตุร์มเล่มใหญ่สี่ทิวหรือเขียนน้ำทะเล เพื่อใช้เป็นที่เก็บผลการค้นคว้า แล้วเริ่มใส่เนื้อหางลงในแต่ละหน้า เช่น บันทึกย่อ วันที่ แผนผัง รายการ เรื่องราว คำถาม แผนที่ความคิด เอกสาร อ้างอิง และรูปวาดต่างๆ ทำดีที่สุด ผมก็เขียนทุกอย่างเต็มเล่มนั้น แล้วก็เริ่มเขียนเล่มใหม่ ซึ่งเป็นสมุดปกแข็งสีเทา ต่อมาเปลี่ยนเป็นปกอ่อนแบบญี่ปุ่น สีแดง แล้วก็สีน้ำเงิน จนถึงตอนนี้ เวลาผ่านมา 10 ปีแล้ว ผมมีสมุดบันทึก หลากสีสันวางกองเป็นตั้งอยู่ทางซ้ายมือในระยะเอื้อมถึง มีบันทึกมากกว่าพัน หน้า อันประกอบด้วยข้อความหลายบรรทัดที่คัดมาจากหนังสือหลายสิบเล่ม รายชื่อของนักจดบันทึกหลายร้อยคน บทคัดย่อด้านประวัติศาสตร์ ชีวประวัติ

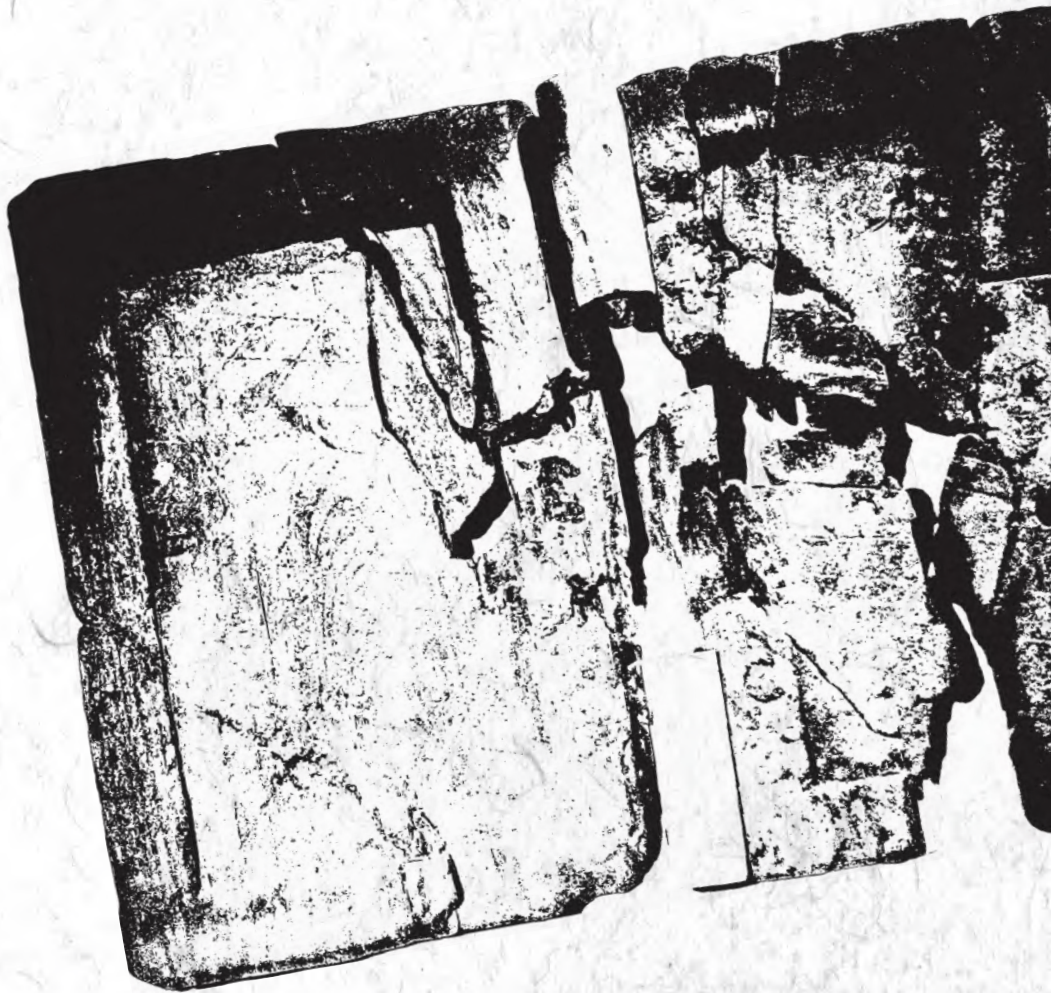

บรูซ แชตวิน ร่างโทรเลขในสมุด “มอสลกิน” โดยระบุว่า “หมดหวังกับโทรศัพท์แล้ว มา แอลเจียร์ส (Algiers) กัน 9 ต.ค. นี้... เอาจองเท้าลุยทะเลทรายกับชุดเดรสมาอย่างละ ชุด และอย่าพกเงินมาต่ำกว่า 250 ปอนด์ จะคืนให้แน่ จะไปใจกลางสะฮารา”

บันทึกความทรงจำ ตลอดจนบทความวิชาการและงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์
อีกหลายสิบฉบับ ทั้งหมดนี้ยังไม่มีมีการเรียงลำดับ หรือจัดทำดัชนีใดๆ ทั้งสิ้น

และในสมุดซึ่งยังไม่ได้คัดแยกหรือผ่านการจัดการใดๆ เหล่านั้น ก็คือ
คำตอบของคำถามทั้งหลายที่ผมเคยตั้งไว้ ปรากฏว่าสมุดบันทึกไม่ได้ถือ
กำเนิดขึ้นทั้งในปี 60 หรือปี 1934 และก็ไม่ได้เกิดขึ้นที่จีนหรือในนิวอิงแลนด์
ทว่าในระหว่างที่ผมค่อยๆ แกะรอยว่ามันเกิดขึ้นเมื่อไร ผมก็เริ่มตระหนัก
ว่าเรื่องราวนี้เกี่ยวข้องกับเรื่องราวอื่นๆ อีกมากมาย ทั้งด้านวัฒนธรรมและ
วิทยาศาสตร์ ทั้งด้านนวัตกรรมและการค้นพบ จนผมเชื่อว่านี่ไม่ใช่เรื่อง
บังเอิญ เมื่อสมุดบันทึกปรากฏขึ้น สิ่งที่น่าสนใจก็มักตามมาเสมอ

แต่ไม่ว่าเรื่องราวจะเล่าออกมาแบบไหน สุดท้ายก็มักเชื่อมโยงอย่าง
ใกล้ชิดกับชาวอิตาลี บนเรือ ในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน

บทที่ 1

ก่อนจะเป็นสมุดบันทึก

ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน
1,000 ปีก่อนคริสตกาล-ปี 1250

สิ่งของเก่าแก่ที่สุดซึ่งดูคล้ายสมุดบันทึกในสายตาของคนยุคปัจจุบัน ตั้งอยู่ในตู้โชว์ของปราสาทที่เมืองแห่งหนึ่งในตุรกี ที่เมื่อหลายพันปีก่อนเคยเป็นศูนย์กลางการค้าและภูมิปัญญาที่เจริญรุ่งเรือง อีกทั้งยังเป็นเมืองตากอากาศที่คึกคักไม่แพ้กันในปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์โบราณคดีใต้น้ำบอดรัม (Bodrum Museum of Underwater Archaeology) จัดแสดงสิ่งของที่กู้ขึ้นมาจากกันทะเลเมดิเตอร์เรเนียนไว้ในนิทรรศการที่น่าดูชม หนึ่งในสมบัติล้ำค่าของพิพิธภัณฑ์คือซากเรืออูลูบูรูน (Ulu Burun shipwreck) ในห้องจัดแสดงนั้นมีตู้กระจกใบหนึ่งที่อุทิศให้กับของชิ้นเล็กๆ ทำจากไม้กึ่งงาช้าง เช่น แผ่นจารแบบมีบานพับ ซึ่งเมื่อพับเก็บแล้วจะวางพอดีบนฝ่ามือของคุณ

เช่นเดียวกับสิ่งของที่จัดแสดงอีกหลายชิ้นในพิพิธภัณฑ์ แผ่นกระดานหรือแผ่นจารสองพับ (diptych) ชิ้นนี้ประกอบขึ้นจากเศษชิ้นส่วนที่แตกหักหลายชิ้น กระดาษที่มึนบวมระกาก็ทำงานได้อย่างยอดเยี่ยมจนเรานึกภาพออกได้ไม่ยากว่ามันเคยมีหน้าตาอย่างไรก่อนจะจมลงสู่ก้นทะเลใกล้อูลูบูรูน ซึ่งเป็นแหลมโดดเด่นริมชายฝั่งหินผาทงตอนใต้ของตุรกี มีการเซาะร่องลงบนแผ่นหีบไม้้งาม (boxwood leaves) 2 แผ่น แล้วเติมร่องนั้นด้วยชั้นซีผึ้งอ่อนซึ่งเจ้าของสามารถเขียนข้อความลงไปได้ด้วยเหล็กแหลม (stylus) และเมื่อต้องการนำแผ่นจารพับกลับมาใช้ใหม่ ก็แค่ขัดผิวซีผึ้งให้เรียบเนียนอีกครั้ง

พื้นไม้ในร่องถูกขูดให้เป็นรอยเพื่อให้ขี้ผึ้งยึดติดได้ดีขึ้น ขี้ผึ้งนั้นอาจถูกผสมด้วยออร์พิเมนต์ (orpiment)* ซึ่งเป็นสารสีเหลืองสดที่ประกอบด้วยสารหนูและกำมะถัน เพื่อให้พื้นผิวมีสีเหลืองเข้ม ช่วยให้อ่านง่ายขึ้น แม้จะเป็นพิษก็ตาม งานไม้ชั้นดีและบานพับงาช้างแสดงให้เห็นว่าแผ่นจารพ์ขี้ผึ้งนี้เคยเป็นของรักของหวง แต่... ของใครกันเล่า

ซากเรือลำนี้ถือเป็นซากเรืออับปางที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่เคยมีการขุดพบ โดยจมลงเมื่อราว 1305 ปีก่อนคริสตกาล และสิ่งของอื่นๆ ในเรือยืนยันว่า แผ่นจารพ์นี้ตกทอดมาจากเครือข่ายการค้าที่ทั้งเจริญรุ่งเรืองและซับซ้อน นักประดาน้ำพบแท่งทองแดงขนาดใหญ่ 506 แท่ง ซึ่งอาจมาจากไซปรัส ดีบุก 1 ตัน น่าจะมาจากซาร์ดิเนีย (Sardinia) ลูกปัดอำพันจากทะเลบอลติก โถที่เต็มไปด้วยลูกปัด มะกอกและออร์พิเมนต์ กระจดองเต่า ท่อนไม้มะเกลือ งาช้าง ฟันฮิปโปโปแตมัส ทองคำ 37 ชิ้น หัวลูกธนู โบหอก มีดสั้นและกระบอง อัลมอนต์ มะเดื่อเทศ ยี่หระ ชูมัค (sumac)** และอื่นๆ อีกมากมาย แผ่นจารพ์บรรดมาได้ในสภาพดีเช่นนี้ เนื่องจากจมลงในโคลนเฉา พร้อมกับสิ่ว มีดโกน และผลทับทิมบางส่วน ทั้งหมดนี้บ่งชี้ว่าเรือบรรทุกสินค้าจากวัฒนธรรมต่างๆ ไม่น้อยกว่า 10 วัฒนธรรม ซึ่งมีความหลากหลายไม่ต่างจากเรือคอนเทนเนอร์ในยุคปัจจุบัน เราจึงอาจสันนิษฐานได้ว่าเจ้าของแผ่นจารพ์นี้อาจเป็นนักเดินเรือ พ่อค้า หรือนักการทูต และเป็นผู้ที่ผ่านโลกกว้างมาอย่างโชกโชน

เราทราบดีว่าพวกเขาใช้แผ่นจารพ์นี้ในการเขียน แต่ไม่มีทางทราบแน่ชัดว่าเขียนถึงเรื่องอะไร แผ่นจารพ์มีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่ เราอาจขีดเขียนลงบนขี้ผึ้งได้เพียงสองสามร้อยคำก่อนจะเต็มหน้า สิ่งนี้จึงเหมาะมากกับการจด

* หรดาลกลีบทอง เป็นแท่งผลึกสีส้ม มีสีเหลืองเป็นมัน ใช้เขียนลายรดน้ำหรือเขียนในสมุดไทยดำ-ผู้แปล

** เครื่องเทศที่ได้จากต้นรวงผึ้ง นิยมใช้ในอาหารตะวันออกกลาง เมดิเตอร์เรเนียน และเอเชียใต้ มีสีแดงอมม่วง รสเปรี้ยวอมฝาดคล้ายมะนาว-บรรณาธิการ

การค้นพบอูลูบูรุนจากเมื่อราว 1305 ปีก่อนคริสตกาล แผ่นซีผึ้งแบบนี้เคยเป็นสมุดบันทึกของชาวยุโรปมายาวนานถึง 2,000 ปี

รายการสิ่งที่ต้องทำ ร่างจดหมาย หรือวลีที่คุณอยากจำไว้ แต่หากคุณคิดอะไรที่ซับซ้อนกว่านั้น มันคงไม่ตอบโจทย์นัก แกรมข้อความของคุณก็ช่างเปราะบางเหลือเกิน เพียงปาดครั้งเดียว ซีผึ้งก็กลับมาเรียบเนียนได้ภายในเสี้ยววินาที แล้วบรรพบุรุษของพวกเราเขียนบนอะไรเมื่อต้องการพื้นที่หรือความคงทนถาวรมากขึ้นกว่านี้

หากย้อนกลับไปราวๆ 500 ปีหรือก่อนหน้านั้น คนทั่วไปในโลกแถบนี้เคยใช้อักษรคูนิฟอร์มเขียนลงบนแผ่นดินเหนียว แผ่นดินเหนียวทำให้บันทึกคงทนถาวรและยังป้องกันการปลอมแปลงได้อย่างน่าประทับใจ เอกสารที่ยังหลงเหลือมาจากยุคเมโสโปเตเมียและอานาโตเลียมีตั้งแต่ไบเบิ้ลเรจิก้าซี หลักฐานการชำระค่าสินค้า ไปจนถึงธุรกรรมอื่นๆ ที่มีน้ำหนักไม่แพ้กัน แต่กลับไม่มีแผ่นดินเหนียวสักแผ่นอยู่บนเรืออูลูบูรุน

ในช่วงเวลาเดียวกัน ชาวอียิปต์โบราณได้ประดิษฐ์กระดาษปาปิรุสจากต้นกกสูง ซึ่งขึ้นยอดงามตามริมฝั่งแม่น้ำไนล์ ทว่ากลับปลูกได้ยากเย็นเหลือเกินบนดินแดนอื่น ผิดกับแผ่นดินเหนียว กระดาษปาปิรุสมีราคาถูกและใช้

งานได้จริง สามารถหมุนกลับเป็นแท่งกระดาษยาวได้ จึงใช้เขียนข้อความได้ยาวกว่าแผ่นดินเหนียวหรือขี้ผึ้ง และสิ่งที่เขียนลงบนหน้ากระดาษก็อยู่คงทนไม่แพ้ตัวกระดาษเอง ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่าเรืออูลูมูรูน่าอาจบรรทุกเอกสารที่เขียนบนแผ่นกระดาษปาปิรุสหรือม้วนกระดาษมาด้วย อาจเป็นจดหมายหรือเอกสารเกี่ยวข้องกับสินค้ามีค่าบนเรือ เช่น ไบตราส่งสินค้า แม้จะไม่ได้จมอยู่ใต้ทะเลลึก 50 เมตร ปาปิรุสก็ไม่ใช้วัสดุที่ทนทานนัก เพราะมันแตกเมื่อถูกพับ ขาดรุ่มได้ง่าย อีกทั้งเมื่อเวลาผ่านไป ก็จะถูกฝังในสภาพแวดล้อมแทบทุกแบบ เว้นแต่ในสภาพอากาศแห้งแล้งของทะเลทราย ดังนั้น เจ้าของแผ่นจารึกปาปิรุสโบราณจึงมีทางเลือกในการเขียนหลายทาง โดยแต่ละทางมีข้อดีและข้อเสียต่างกันไป ทว่าไม่มีทางใดเลยที่ทั้งทนทานและพกพาสะดวก

ราว 1 ศตวรรษหลังเหตุเรืออูลูมูรูน่าอัปปาง ระบบเศรษฐกิจอันซับซ้อนที่เคยค้าจุนสินค้าบนเรือลำนันก็ล่มสลาย นักประวัติศาสตร์ยังถกเถียงกันถึงสาเหตุของการล่มสลายในช่วงปลายยุคสำริด แต่ผลที่ตามมาได้ถูกบันทึกไว้อย่างชัดเจนในหลักฐานทางโบราณคดี เช่น สงครามและภัยพิบัติอื่นๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้เมืองต่างๆ นับร้อยเมืองตั้งแต่กรีกไปจนถึงเลแวนต์ (Levant) ถูกทำลายล้างจนหมดสิ้น หลายพื้นที่ถูกทิ้งร้าง วัฒนธรรมและเครือข่ายการค้าล่มสลายหายไป ความต้องการวัสดุสำหรับการเขียนก็ต้องลดลงมากตามไปด้วย

ในที่สุด เมื่อชาวโรมันเข้าสืบทอดอารยธรรมต่อจากยุคสำริดและยุคเฮลเลนิก* ในแถบเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก พวกเขาได้รับช่วงนำแผ่นจารึกแบบอูลูมูรูขนาดเล็กมาใช้งาน โดยเรียกสิ่งนี้ว่า พูจิลลาเรส (pugillares) หรือ “แผ่นจารึกขนาดพกพา” พวกเขาทำให้มันมีพื้นที่มากขึ้น ด้วยการทำให้

* กรีกโบราณ-บรรณาธิการ

แผ่นจารึกมีขนาดใหญ่ขึ้น (ซึ่งเรียกว่า ตาเบลเล หรือ tabellae) หรือไม่กี่เพิ่มจำนวนแผ่นให้มากขึ้น เช่น แผ่นจารึกที่มี 3 แผ่น (ซึ่งมีพื้นที่ให้เขียนได้ถึง 4 หน้า ไม่ใช่แค่ 2 หน้า) กลายเป็นของใช้ทั่วไป และชิ้นหนึ่งที่รอดจากเมืองปอมเปอีมีมากถึง 8 แผ่น ส่วนภาพเขียนบนผนังในเมืองปอมเปอีและเฮอร์คิวเลเนียมหลายภาพก็แสดงให้เห็นแผ่นจารึกเหล่านี้ และเช่นเคยในกรุงโรม การใช้งานของมันจะถูกแบ่งแยกตามเพศอย่างชัดเจน

เมื่อเห็นภาพชายโรมันปรากฏตัวพร้อมกับแผ่นจารึก บริบทมักเป็นเรื่องของธุรกิจหรือ “การบริหารจัดการทรัพย์สินของครอบครัวอย่างรอบคอบ” แต่สำหรับผู้หญิง ภาพที่ปรากฏกลับซับซ้อนกว่านั้น ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เฝ้าชวนชวนให้ตีความ (หน้าถัดไป) มักถูกอ้างถึงอย่างไม่มีหลักฐานว่าเป็นภาพของกวีหญิงแซฟโฟ ซึ่งแน่นอนว่าไม่ใช่ คนในภาพอาจเป็นภรรยาชาวโรมันที่กำลังทำบัญชีหรือเขียนจดหมาย แต่ผลการศึกษาล่าสุดเสนอว่าอันที่จริง เธออาจเป็นหนึ่งในเหล่ามิวส์ (Muses) เทพธิดาผู้เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ทางวิทยาศาสตร์และศิลปะ “ผู้ชายอาจไฝ่ฝันถึงชีวิตทางวรรณกรรม” เอลิซาเบธ เมเยอร์ (Elizabeth Meyer) สรุปเกี่ยวกับแผ่นจารึกปอมเปอีไว้ในงานศึกษาของเธอ “แต่ผู้ร่วมทางของพวกเขา ไม่ว่าจะกลายเป็นเหล่ามิวส์หรือหญิงสาวที่ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นมิวส์ อาจทำได้เพียงไฝ่ฝันที่จะเป็นแรงบันดาลใจให้กับคนผู้นั้น” อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าศิลปินจะไม่ได้สังเกตให้ถี่ถ้วนเท่าไร เพราะแผ่นจารึกที่วาดไว้นั้นไม่มีบานพับ และในชีวิตจริง ก็คงหลุดแยกออกจากกันไปนานแล้ว

ชาวโรมันแก้ปัญหาคำสำคัญอย่างหนึ่งของสื่อประเภทนี้ได้สำเร็จ ด้วยการหาวิธีปกป้องข้อความที่เขียนไว้บนแผ่นจารึกขี้ผึ้ง ทำให้มันเหมาะสำหรับใช้เป็นเอกสารทางกฎหมายหรือสัญญาต่างๆ พวกเขาเจาะรูที่กรอบ ร้อยด้วยเชือก แล้วปิดผนึกด้วยขี้ผึ้ง ซึ่งอาจมีมากถึง 7 จุด ขึ้นอยู่กับความสำคัญของเอกสาร คุณไม่สามารถอ่านข้อความข้างใน แต่วางใจได้ว่ามันจะไม่ถูกแอบดูหรือแก้ไขระหว่างทาง พ่อค้าแม่ค้าก็ใช้วิธีที่คล้ายคลึงกันนี้เพื่อปิดแผ่นจารึกสองพับของพวกเขา เพื่อให้มั่นใจว่าไม่มีใครมาแอบเปิดดูได้

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มักเรียกกันว่า กวีหญิงแซฟโฟ (Sappho) จากปอมเปอี แสดงภาพหญิงสาวคนหนึ่ง หรืออาจเป็นเทพธิดามิวส์ พร้อมพู่จิลลาเรสหรือแผ่นจารแบบ “พกพา” ของเธอ

เมื่อชาวโรมันต้องการบันทึกที่อ่านง่ายและคงทน พวกเขามักใช้กระดาษปาปิรุส หากหาไม่ได้ ก็จะเขียนลงบนแผ่นไม้ อย่างไรก็ตาม วัสดุที่ใช้เขียนที่ทนทานที่สุดเท่าที่พวกเขามีก็คือแผ่นหนังสัตว์ ซึ่งถูกคิดค้นขึ้นในอาณาจักรกรีกแห่งหนึ่งชื่อเพอร์กามอน (Pergamon) อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้นอานาโตเลีย แผ่นหนังนั้นทนทานราวกับรองเท้าเก่าก็เพราะทำมาจากวัสดุเดียวกัน การผลิตกระดาษหนังสัตว์ไม่ใช่เรื่องง่าย และมีต้นทุนสูง หนังสัตว์ทั้งตัว (ไม่ว่าจะเป็นแพะ แกะ หรือวัว) ก็ผลิตออกมาได้แค่ไม่กี่หน้าเท่านั้น ชาวกรีกเขียนบนกระดาษชนิดนี้ที่ละแผ่นหรือ

ทั้งม้วนเช่นเดียวกับชาวโรมัน จนกระทั่งราวปี 80 มีใครบางคนในกรุงโรมประดิษฐ์หนังสือเล่มแรกขึ้นจากกระดาษปาปิรุสที่พับและเย็บรวมกัน แล้วหุ้มปกด้วยหนังสัตว์เพื่อปกป้องสิ่งที่อยู่ภายใน รูปแบบใหม่นี้ล้าสมัยที่เรียกว่าโคเด็กซ์ (Codex) นี้ได้รับการพิสูจน์แล้วว่ามีความประโยชน์อย่างมาก และเมื่อเวลาผ่านไป ก็ค่อยๆ พัฒนาจนมีขนาดและเนื้อหาที่หลากหลายขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศาสนาคริสต์เริ่มแพร่หลาย ซึ่งแตกต่างจากศาสนาในยุคก่อน เพราะศาสนานี้มาพร้อมกับคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของตนเอง คุณจะเห็นผลงานชิ้นนี้ได้ที่หอสมุดแห่งชาติอังกฤษ (British Library) ซึ่งเก็บรักษาโคเด็กซ์ซีไนติกัส (Codex Sinaiticus) อันทรงคุณค่าเอาไว้ หนังสือเล่มนี้มี 694 หน้า ทำจากหนังลูกวัวและหนังแกะ ซึ่งถือเป็นแบบอย่างชั้นเลิศของการเข้าเล่มในศตวรรษที่ 4 นอกจากนี้โคเด็กซ์ยังแสดงให้เห็นถึงข้อได้เปรียบหลักเหนือกระดาษม้วน เช่น คุณสามารถเปิดอ่านเนื้อหาได้ตามใจชอบ ข้ามจากหน้าหนึ่งไปยังอีกหน้าหนึ่งได้อย่างง่ายดาย และไม่จำเป็นต้องมีโต๊ะแบนสำหรับคลี่กระดาษออก คุณสามารถเขียนบนกระดาษได้ทั้ง 2 ด้าน และใช้กับข้อความที่ยาวมากได้ด้วย หากโคเด็กซ์ซีไนติกัสถูกเขียนเป็นแบบม้วนกระดาษโดยผู้คัดลอกคนเดียวกัน ม้วนกระดาษนั้นจะต้องมีความยาวถึง 1 ใน 4 ไมล์ ดังนั้น แม้แผ่นหนังจะมีราคาสูงลิบลิ้ว แต่โคเด็กซ์ที่ทำจากหนังสัตว์ก็ถือเป็นก้าวกระโดดครั้งใหญ่เลยทีเดียว

วัสดุทางเลือกที่ราคาย่อมเยากว่าได้ถูกประดิษฐ์ขึ้นแล้ว แต่กว่าจะเดินทางมาถึงโลกตะวันตกยังต้องใช้เวลาอีกหลายร้อยปี ตามตำนานไช่หลุนซันทีในราชวงศ์ฮั่น ได้ชื่อว่าเป็นผู้คิดค้นกระดาษ โดยค้นพบว่าเส้นใยจากพืชเมื่ออบเป็นเยื่อแล้วนำมาละลายน้ำ กรองผ่านตะแกรงละเอียด แล้วปล่อยให้แห้ง จะกลายเป็นวัสดุที่ทั้งทนทาน ใช้งานได้หลากหลาย และมีราคาย่อมเยา แม้ว่าชาวจีนจะไม่ได้คิดว่ากระดาษเป็นวัสดุสำหรับเขียนในทันที (โดยนิยม

ใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกในชีวิตประจำวันและใช้ผ้าไหมสำหรับงานชั้นสูง) แต่กระดาษก็กลายเป็นวัสดุสารพัดประโยชน์ที่แพร่หลายไปทั่วจักรวรรดิจีน ในขณะที่โคเด็กซ์ก็แพร่หลายไปทั่วดินแดนเมดิเตอร์เรเนียนและตะวันออกไกลของโรมัน ที่สำคัญคือกระดาษสามารถผลิตได้จากวัตถุดิบหลากหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นป่าน เปลือกต้นหม่อน หรือแม้แต่แหจับปลาเก่าๆ ก็ล้วนทำกระดาษได้ดี ส่วนเส้นใยผ้าลินินซึ่งหาได้ง่ายจากชุดชั้นในเก่า ก็ใช้ได้ดีเป็นพิเศษเช่นกัน

ตลอดหลายร้อยปีในช่วงกลางสหัสวรรษแรกนั้น ขณะที่จักรวรรดิโรมันเริ่มโรยแรงและจักรวรรดิจีนขยายอำนาจ นวัตกรรมของทั้ง 2 ฝ่ายก็ค่อยๆ เคลื่อนเข้าหากันตามเส้นทางสายไหม โคเด็กซ์เคลื่อนไปทางตะวันออก ขณะที่กระดาษเคลื่อนมาทางตะวันตก จนในที่สุด เมื่อราวปี 800 ทั้ง 2 สิ่งมาบรรจบกันตรงกลาง ณ กรุงแบกแดด เมืองหลวงของเคาะลีฟะฮ์ (กาหลิบ) ภายใต้ราชวงศ์อับบาซียะห์ (Abbasid Caliphate's capital) ซึ่งในเวลานั้นกำลังเติบโตอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นนครที่ใหญ่ที่สุดและมั่งคั่งที่สุดในโลก กระดาษเข้ามาแทนที่ปาปรัส และสร้าง “ผลกระทบที่เปลี่ยนโลก” ดังที่โจนาธาน บลูม (Jonathan Bloom) นักประวัติศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านนี้กล่าวไว้ จากนั้นร่วม 4 ศตวรรษ ปราชญ์ชาวเปอร์เซีย อาหรับ และมุสลิมจากทั่วทุกภูมิภาคต่างเร่งแข่งหน้าคู่แข่งชั้นและคนร่วมยุคสมัยในยุโรปที่นับถือศาสนาคริสต์ไปไกล ไม่ว่าจะเป็นในด้านนิติศาสตร์ การแพทย์ คณิตศาสตร์ ปรัชญา ศิลปะ การค้า หรือแม้แต่ระดับการรู้หนังสือ อาจกล่าวได้ว่าในกิจการแทบทุกอย่างของอารยธรรมรัฐอิสลามได้เข้าสู่ยุคทองของความเป็นสากล ในขณะที่ยุโรปกำลังถดถอย นครต่างๆ ในโลกอิสลามต่างภาคภูมิใจกับห้องสมุดที่มีหนังสือนับล้านเล่ม และถนนหนทางที่เต็มไปด้วยร้านขายหนังสือ บรรดาข้าราชการ อาจารย์ ศิษย์ และนักคิดทุกสาขาต่างต้องพึ่งพากระดาษ ซึ่งในเวลานั้นมีราคาถูกและหาได้ง่าย เพื่อใช้ทำงานของตนเอง

แม้ว่ากระดาษจะปฏิวัติการเผยแพร่ความคิดและวัฒนธรรมในโลกอิสลาม แต่ในยุโรปตะวันตกกลับมีอุปสรรคทางวัฒนธรรมหลายอย่างที่ขัดขวางการนำไปประยุกต์ใช้ อย่างแรกคือการกีดกันทางการค้า แม้ว่า

เคาะลิฟะฮ์จะทรงโปรดที่ได้เห็นโรงงานผลิตกระดาษขยายกิจการไปทั่วเขตอิทธิพลของตน แต่พระองค์ไม่ยอมให้ผู้ผลิตกระดาษนำทักษะออกไปเผยแพร่ที่อื่น พ่อค้าทั้งในแถบมาเกริบ (Maghreb) และเลอแวนต์ต่างก็ไม่ได้ส่งออกกระดาษไปยุโรปมากพอที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้ เพราะประชากรกลุ่มที่มีการศึกษาสูงที่สุด ซึ่งก็คือคณะนักบวช ยังคงยึดติดกับการใช้กระดาษหนังสือตัวอย่างเหนียวแน่น พวกเขาไม่ชอบกระดาษเพราะหวาดระแวงในต้นกำเนิดนอกรีต อีกทั้งยังรังเกียจความแปลกใหม่และไม่ชอบที่มันทำมาจากวัสดุรีไซเคิล จนมีคนหนึ่งถึงกับกล่าวอย่างเดียดดาลว่ารับไม่ได้ที่พระวजนะของพระเจ้าจะถูกจารึกบนเศษผ้าเก่าเปื้อนเลือดประจำเดือน การต่อต้านของคณะนักบวชยังสอดคล้องกับท่าทีของผู้ปกครองยุโรปส่วนใหญ่ เช่น ในปี 1221 จักรพรรดิฟรีดริชที่ 2 แห่งจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy Roman Emperor Frederick II) ผู้ครองยุโรปตั้งแต่เกาะซิซิลีจรดเยอรมนีตอนเหนือ มีพระราชโองการว่าเอกสารราชการทั้งหมดต้องเขียนบนแผ่นหนังสือเท่านั้น ห้ามใช้กระดาษโดยเด็ดขาด โลกคริสต์ศาสนารู้จักกระดาษดีอยู่แล้ว แต่ก็ยังมองด้วยความคลางแคลงใจ*

เหตุการณ์การต่อสู้อันดุเดือดต่างๆ ระหว่างเคาะลิฟะฮ์แห่งราชวงศ์อัลโมฮัดกับกษัตริย์คริสเตียนผู้ทะเยอทะยานจากภาคเหนือในสเปน จะพลิกโฉมเรื่องนี้ไปตลอดกาล เมืองซาติวา (Xàtiva) คือรางวัลใหญ่ เมืองแห่งนี้ตั้งอยู่บนที่ราบกว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์ในแผ่นดินไม่กี่ไกลจากบาเลนเซีย (Valencia) รอบล้อมด้วยเทือกเขาเซร์รา เด เกรบีเยนต์ (Serra de Crevil-lent) ซึ่งเป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงที่ไหลมาไม่ขาดสาย เมืองนี้เคยอยู่ภายใต้การปกครองของชาวอิสลามมานานกว่า 500 ปี และมีชื่อเสียงในด้านผ้าลินินคุณภาพดีมาหลายร้อยปีก่อนหน้านั้นแล้ว ความอุดมสมบูรณ์ของต้นป่านและน้ำจืดจึงใจให้ช่างทำกระดาษชาวมุสลิมเข้ามาลงหลักปักฐานที่นี่ และภายใน

* ครั้งหนึ่งเคยมีความพยายามผลิตกระดาษขึ้นที่เมืองเจนัวในช่วงทศวรรษ 1230 แต่คุณภาพของกระดาษที่ได้รับกลับต่ำกว่ามาตรฐาน ธุรกิจจึงต้องปิดตัวลง

ปี 1150 กระจาดจากซาติวาก็กลายเป็นที่เลื่องลือในด้านคุณภาพไปทั่วโลก
มุสลิมเนื่องจากเมืองนี้ตั้งอยู่ไม่ไกลจากพรมแดนของอาณาจักรที่กำลังขยาย
ตัว อุตสาหกรรมนี้จึงเตะตาพระเจ้าเฮาเมแห่งอารากอน (King Jaume of
Aragon) ผู้ครองแคว้นกาตาลูญญา (Catalonia) พระองค์ใช้เวลาานเกือบ
20 ปีพยายามตีเมืองซาติวาให้แตก และในที่สุดก็ประสบความสำเร็จในปี
1244 พระเจ้าเฮาเมทรงเป็นทั้งนักปกครองที่มีพรสวรรค์และแม่ทัพผู้ช่ำชอง
อีกทั้งยังหลงใหลในกระจาดเป็นอย่างยิ่ง เมื่อทรงยึดครองโรงงานในเมือง
ได้สำเร็จ พระองค์ก็ทุ่มเททุกวิถีทางเพื่อรักษาและขยายกิจการนี้ให้รุ่งเรือง
ยิ่งขึ้น ช่างทำกระจาดมุสลิมยังคงได้รับอนุญาตให้ดำเนินกิจการต่อไป และ
เมื่อความต้องการผ้าลินินมีมากเกินกว่าจะหาได้ในท้องถิ่น พวกเขา ก็ได้รับ
สิทธิให้นำเข้าเศษผ้าจากต่างแดนโดยไม่ต้องเสียภาษี

ราชสำนักของพระเจ้าเฮาเมเองก็เป็นลูกค้ารายใหญ่ที่สุดของช่างทำ
กระจาดเช่นกัน นักประวัติศาสตร์ตั้งข้อสังเกตว่า ตลอดรัชสมัยอันยาวนาน
ของพระองค์ (พระองค์ขึ้นครองราชย์ในปี 1213 และปกครองจนกระทั่ง
สิ้นพระชนม์ในปี 1276) ปริมาณเอกสารราชการและบันทึกเพิ่มขึ้นเป็นเท่า
ตัวในทุกๆ ทศวรรษ เนื่องจากพระองค์สถาปนาการปกครองในอาณาจักร
ที่ขยายใหญ่ขึ้น เก็บภาษีจากราษฎร และส่งเสริมการปกครองโดยยึดหลัก
นิติธรรม พระองค์ทรงจัดตั้งระบบบริหารที่ต้องพึ่งพาเอกสารนับไม่ถ้วน
เฉกเช่นที่เหล่าขุนนางในกรุงแบกแดดอันห่างไกลเคยทำ มีทั้งโฉนดที่ดิน
หมายศาล ข้อบังคับ คำรับรองจากทางการ จดหมายราชการ และเอกสาร
อื่นๆ ซึ่งเพิ่มขึ้นไม่หยุด ส่งผลให้การส่งออกกระจาดเติบโตอย่างก้าวกระโดด
ตามไปด้วย กระจาดจากซาติวายังคงรักษาชื่อเสียงด้านคุณภาพไว้อย่าง
เหนียวแน่น ทั้งยังถูกส่งออกไปไกลถึงจักรวรรดิไบแซนไทน์ และอุตสาหกรรม
กระจาดก็ค่อยๆ กระจายตัวไปทั่วอาณาจักรของพระเจ้าเฮาเม ทั้งที่มายอร์กกา
(Majorca) และโพรวองซ์ (Provence) ซึ่งเป็นที่แรกที่โรงงานเริ่มประทับตรา
สินค้าของตนด้วยลายน้ำ

กระจาดไม่เพียงช่วยเสริมความเข้มแข็งให้กับฝ่ายปกครองของพระเจ้า

เฮาเมและทำให้หลักนิติธรรมฝังรากลึกทั่วอาณาเขตของพระองค์เท่านั้น หากยังเปลี่ยนวิถีชีวิตและการทำงานของสามัญชนไปโดยสิ้นเชิงอีกด้วย เพราะเส้นทางการค้าในแถบเมดิเตอร์เรเนียนเริ่มพลุกพล่านขึ้นทุกปี แม้จะยังไม่ได้คึกคักเท่าสมัยรุ่งเรืองของกรุงโรม แต่ก็มุ่งหน้าไกลเข้าไปทุกที พ่อค้าพันธุ์ใหม่กำลังเรียนรู้ที่จะทำการค้าขายด้วยวิธีที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น ก่อตั้งบริษัท ลงทุนร่วมกับหุ้นส่วน ขนส่งสินค้าไปทั่วทวีปยุโรป และกอบโกยทรัพย์สมบัติที่มีมูลค่ามหาศาล

และพวกเขาทำอย่างนั้นได้ด้วยสมุคบันที่ก

บทที่ 2

สมุดปกแดง สมุดปกขาว สมุดบัญชีดำ

จุดเริ่มต้นของการบัญชี
ไพร่ทาสและฟลอเรนซ์
ปี 1299

นี่ก็เป็นอีกคำคืนหนึ่งในช่วงลือกดาวน้อันยาวนาน ผมกำลังอ่านประวัติศาสตร์โรงงานกระดาษในยุคกลาง ขณะที่ภรรยา กำลังเรียนอยู่ เธอ กำลังฝึกหบทวนการเป็นนักบัญชี และคืนนี้กำลังทำแบบทดสอบออนไลน์ ผมได้ยินเธอเอ่ยคำถามด้วยเสียงพึมพำ “โอนจากสมุดเงินสดไปบัญชีแยกประเภท...” เธอพูด แล้วหยุดไปครู่หนึ่งก่อนจะกดคำตอบ “คำนวณมูลค่าทางบัญชี...”

“ทำอะไรอยู่เธอ” ผมถาม

“ปรับสมุดบัญชีอยู่” เธอตอบ

ทั้งหมดนี้ฟังดูแปลกดี เหมือนว่าวิชาบัญชีสมัยใหม่จะหมุนรอบกระดาษอยู่ไม่น้อย เธอกำลังฝึกวิชาชีพที่อยู่บนซอฟต์แวร์ล้วนๆ ไม่ว่าจะเป็นโปรแกรมเอ็กเซล (Excel) ควิกบุ๊กส์ (QuickBooks) เซจ (Sage) เอสเอพี (SAP) หรือสไตรป์ (Stripe) แต่ศัพท์เทคนิคของมันกลับเต็มไปด้วยคำเปรียบเทียบที่เกี่ยวกับกระดาษ บรรดาสมุดบัญชีรายการซื้อ สมุดเงินสด สมุดบัญชีแยกประเภท และสมุดรายวันล้วนเป็นบันทึกประจำวันของกิจการ และนักบัญชีก็เป็นหนึ่งในตำแหน่งที่สำคัญขององค์กร เราประเมินสุขภาพของบริษัทจากงบดุล เราบันทึกทรัพย์สินไว้ในบัญชี หรือแยกส่วนนั้นคือตัดออกจากบัญชีทรัพย์สิน เพื่อคำนวณมูลค่าทางบัญชี เวลาที่ขายกิจการ เรา

ก็ต้องเปิดบัญชีให้ผู้ที่สนใจจะซื้อดู เนื่องจากผู้ซื้อมักอยากเห็นสมุดคำสั่งซื้อ โดยเฉพาะ ด้วยหวังจะเห็นว่าเราดำเนินธุรกิจด้วยอัตรากำไรที่ดีและไม่ได้ปรับแต่งตัวเลขใดๆ ในบัญชี จำนวนคำศัพท์และสำนวนทางการเงินที่มีรากมาจากคำว่าสมุด หรือการเขียนลงในสมุด มีมากอย่างน่าประหลาดใจ จนดูเหมือนว่าวิชาชีพนี้จะมีความเชื่อมโยงกับวัตถุนิตนัยอย่างแนบแน่น

หากอยากเข้าใจว่าความเชื่อมโยงนั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร เราคงต้องหันกลับไปมองเมื่อ 700 ปีก่อนที่เมืองค้ำขายเล็กๆ แห่งหนึ่งทางตอนใต้ของฝรั่งเศส ไม่ไกลจากดินแดนบรรพบุรุษของพระเจ้าเฮาเม

ในปี 1299 โพรวองซ์เป็นหนึ่งในมุมที่คึกคักที่สุดในยุโรป เป็นจุดสำคัญที่เศรษฐกิจหลายสายมาบรรจบกัน เส้นทางการค้าทั้งทางบกและทางน้ำมุ่งขึ้นเหนือสู่ตลาดขนสัตว์ในแคว้นซ็องปาญและกลุ่มประเทศแผ่นดินต่ำ (Champagne and the Low Countries) ขณะเดียวกัน ท่าเรือมาร์เซย์ (Marseilles) อันพลุกพล่านริมทะเลเมดิเตอร์เรเนียนก็ต้อนรับเรือสินค้าจากอิตาลี สเปน หมู่เกาะแบลีแอริก (the Balearics) และแอฟริกาเหนือ เมืองนี้ส่งออกเกลือ ไวน์ น้ำมัน ธัญพืช มะกอก และสีย้อม รวมถึงนำเข้าผ้าไหม เครื่องเทศ และผ้าชนิดต่างๆ พ่อค้าร่วมทางกับผู้แทนสันตะปาปา ซึ่งขนเงินจากศาสนิกชนผู้ศรัทธาและที่ดินของคริสตจักรทางเหนือไปยังกรุงโรม พื้นที่แห่งนี้เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่พลุกพล่าน ทว่าคนท้องถิ่นกลับได้รับประโยชน์จากการค้าน้อยกว่าผู้มาเยือนอย่างเห็นได้ชัด

การค้าระหว่างประเทศถูกครอบงำโดยชาวอิตาลีในต่างแดน ไม่ว่าจะ เป็นชาวเจนัว ปิซา หรือเวนิส แต่ที่โดดเด่นที่สุดคือชาวฟลอเรนซ์ ซึ่งก่อนปี 1300 ได้กระจายถิ่นฐานไปอย่างกว้างขวางจนสมเด็จพระสันตะปาปา โบนิฟาซที่ 8 (Pope Boniface VIII) ถึงกับเรียกพวกเขาว่า “ธาตุที่ 5” ในฐานะที่มีอยู่ทั่วไปเช่นเดียวกับดิน ลม น้ำ และไฟ หนึ่งในผู้อพยพที่มีหัวการค้า

เหล่านี้คือพ่อค้าชื่อโจวานนี ฟาโรลฟี (Giovanni Farolfi) ซึ่งมาตั้งกิจการอยู่ที่เมืองนีมส์ (Nîmes) ในแคว้นโพรวองซ์ เปิดสำนักงานสาขาย่อยหลายแห่งเพื่อค้าขายทุกอย่างที่พอจะทำกำไรได้ ในการจะบริหารสำนักงานของเขาในเมืองเล็กๆ อย่างซาลง-เดอ-โคร (Salon-de-Crau) ที่อยู่ห่างออกไปทางตะวันออกราว 50 ไมล์ เขาได้ชักชวนชาวฟลอเรนซ์อีก 2 คนมาช่วยงาน ได้แก่ บักเครา บัลโดวีนิ (Bacchera Baldovini) ผู้รับหน้าที่หลักด้านการจัดซื้อและอามาตีโน “มาตีโน” มานูชชี (Amatino “Matino” Manucci) ซึ่งเป็นผู้ดูแลบัญชี งานสำคัญแบบนี้ต้องอาศัยทั้งความเชี่ยวชาญด้านการเงิน ความคิดที่เป็นระบบ และลายมือที่เป็นระเบียบเรียบร้อย นับเป็นโชคดีสำหรับฟาโรลฟี และสำหรับพวกเราด้วย มานูชชีคือคนที่เหมาะสมที่สุดกับงานนี้ และแม้เราจะมีสมุดบันทึกของเขาอยู่แค่ครึ่งเล่ม แต่ครึ่งเล่มนี้ก็เพียงพอที่จะสะท้อนให้เห็นแล้วว่า การค้าทางตอนใต้ของฝรั่งเศสตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพ่อค้าชาวอิตาลีอย่างชัดเจน

หोजดหมายเหตุของรัฐในเมืองฟลอเรนซ์ยังคงเก็บรักษาส่วนที่เหลือนี้อยู่ได้แก่ สมุดบัญชีขนาดโฟลิโอ 1 เล่ม* ซึ่งโดนน้ำเสียหายและมีหน้าหายไปครึ่งหนึ่งจากเดิมทั้งหมด 250 หน้า การอ้างอิงไขว้มากมายอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยแสดงให้เห็นว่า มานูชชีใช้เวลาทั้งวันไปกับการบันทึกรายการลงในสมุดบัญชีและสมุดบันทึกอย่างน้อย 7 เล่ม แต่ละเล่มมีหน้าที่ชัดเจนที่ถูกกำหนดมาแล้วอย่างดีในทางธุรกิจ สมุดเหล่านี้ประกอบด้วย*กวาดร์โน เบียงโก* (quaderno bianco – “สมุดปกขาว”) ซึ่งเป็นบัญชีแยกประเภทของปีที่ผ่านมา *ลิโบร รอสโซ* (libro rosso – “สมุดปกแดง”) ที่บันทึกธุรกิจของฟาโรลฟีที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวสาลี ข้าวบาร์เลย์ ข้าวโอ๊ต น้ำมันมะกอก

* สมุดแบบ “โฟลิโอ” ทำจากกระดาษที่พับครึ่ง 1 ครั้ง ก่อนรวมเป็นปึกแล้วเข้าเล่มเป็นสมุดแบบโคเด็กซ์ แม้ขนาดอาจไม่ตายตัว แต่โดยทั่วไป หน้ากระดาษของโฟลิโอมักใหญ่กว่ากระดาษ A4 ที่เราใช้กันในยุคปัจจุบัน ส่วนสมุดแบบ “กวาร์โต” (quarto) จะพับหน้ากระดาษครึ่งหนึ่งอีกรอบ ทำให้ได้เล่มที่พกพาสะดวกเพิ่มมากขึ้น

ไวน์ ขนสัตว์ และเส้นด้าย *กวาแดร์โน เด ปานนี* (quaderno dei panni – “สมุดบัญชีผ้า”) ครอบคลุมการค้าผ้าขนสัตว์ *ลีโบร เดลเอนตราตา เอ เดล เอสซีตา* (libro dell'entrata e dell'escita) หรือสมุดเงินสด และสมุดบันทึกเล็กๆ สำหรับจดค่าใช้จ่ายรายวัน (*กวาแดร์นี เดเล สเปเซ* [quaderni delle spese]) 2 เล่มที่มานุษยและบัลโดวินีจดค่าใช้จ่ายระหว่างเดินทาง ได้แก่ *กวาแดร์โน เมโมเรียเล* (quaderno memoriale – สมุดบัญชีช่วยจำ) และ *ลีโบร ปีโลโซ* (libro piloso – หนังสือผ้ากำมะหยี่)

เอกสารกองโตขนาดนี้จำเป็นขนาดนั้นเลยหรือ เราจะเข้าใจได้เลยว่าทำไมเมื่อพิจารณาจากตัวเลขหลากหลายที่พวกเขาต้องติดตาม ทั้งต้องจ่ายค่าเช่าร้าน 2 แห่งและโกดังอีก 2 แห่ง มูลค่าสัญญาเช่าที่เหลือก็ต้องนำไปลงในบดุล ทั้งสัตว์และคนต้องมีอาหารและน้ำดื่ม ลูกจ้างต้องได้รับค่าแรง พวกเขาออมหวังจะได้รับการชดเชยค่าใช้จ่ายที่สำรองไป ม้าบรรทุกสินค้าถูกซื้อขายเป็นว่าเล่น ทำให้ถูกบันทึกลง และตัดออกจากงบดุลอยู่ตลอดเวลา ค่าขนส่งก็ต้องจ่ายล่วงหน้าทุกครั้งที่ส่งธัญพืช น้ำมันมะกอก ผ้า ลาวเวนเดอร์ หรือสีย้อมกลับไปฟลอเรนซ์ รวมถึงต้องจ่ายภาษีนำเข้า-ส่งออกด้วยในสกุลเงินที่ต่างกันและในอัตราที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสินค้า

ลูกค้าอย่างรอสตัง เดอ คาเปร (Rostang de Capre) อาร์ชบิชอปแห่งอาร์ลส์ (Arles) ขายผลผลิตจากที่ดินของตนให้กับธุรกิจของฟาโรลฟี แล้วซื้อผ้าชั้นดีกลับมา นอกจากนี้เขายังกู้เงินจากฟาโรลฟีด้วย โดยคิดดอกเบี้ยปีละ 15 เปอร์เซ็นต์ (เป็นอัตราดอกเบี้ยที่หนักหน่วง แต่ถือเป็นมาตรฐานในยุคนั้น) ลูกค้าอื่นๆ อีกหลายรายก็มาซื้อขายผ้า เกลือ และสินค้าอีกสารพัดชนิด และอามาตีโนก็คอยจับตาดูผลกำไรของสินค้าแต่ละชนิดอย่างละเอียด เขายังคำนวณกำไรสุทธิจากการขนส่งแต่ละเที่ยวและของเสียในคลังสินค้า แล้วรวบรวมตัวเลขทั้งหมดเข้าด้วยกันเพื่อแสดงผลประกอบการของแต่ละรายการ ผู้ซื้อและผู้ขายมักทำสัญญาซื้อขายสินค้าล่วงหน้าในราคาที่ตายตัวสำหรับช่วงใดช่วงหนึ่งของปีถัดไป ซึ่งผลที่ตามมาก็คือการก่อตั้งตลาดซื้อขายล่วงหน้านั่นเอง (เป็นต้นว่า มีการปล่อยเงินกู้ล่วงหน้าในปีนี้ โดยมีผลผลิต

ชนสัตว์ปีหน้าเป็นหลักประกัน) และราวกับว่าการซื้อขายทั้งหมดนี้ยังไม่มากพอให้ต้องติดตาม สำนักงานของอามาติโนยังเป็นจุดแลกเปลี่ยนเงินตราอีกด้วย โดยรับแลกเงินลีฟวร์ทัวร์นัว (livres tournois)* ของฝรั่งเศสเป็นเหรียญทองฟลอรีนของฟลอเรนซ์ ซึ่งมีเสถียรภาพมากกว่า

สำนักงานแห่งนี้ก็เหมือนกับสำนักงานสาขาทั่วไป ต้องพิสูจน์ให้เห็นว่าทำกำไรได้จริง โดยบักเคราและมาติโนได้รับมอบหมายให้ทำกำไรจากการดำเนินงานถึง 15 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ดังนั้น พวกเขาต้องคอยสรุปยอดกันเป็นระยะ แล้วมานุษซีก็เอาเงินสดไปส่งที่สำนักงานใหญ่ในนิมส์

อามาติโนจดบันทึกการไหลเวียนของสินค้าและเงินสดไปมาระหว่างซาลงกับนิมส์อย่างไม่มีตกหล่น ดังนั้น ทุกหน้าในสมุดบัญชีจึงมีข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจของบัลโดวินีและมาติโนอย่างละเอียด เป็นต้นว่า ในหน้า 62 เราอ่านเจอว่าพวกเขาซื้อผ้าไปในมูลค่า 2 ลีฟวร์ 20 โซล (sol) เมื่อวันที่ 5 เมษายน 1300 อีก 5 วันต่อมา อามาติโนแลกเงินที่มาร์เซย์ได้เงินมา 443 ลีฟวร์ 10 โซล แต่มีค่าใช้จ่ายเพื่อดำเนินการ 2 ลีฟวร์ 10 โซล กับอีก 4 เดนิเยร์ (denier) ดังนั้น แม้ธุรกิจของโจวานนี ฟาโรลฟี จะซับซ้อนแค่ไหน แค่มองปราดเดียว เขาก็สามารถประเมินความแข็งแกร่งและอนาคตของกิจการได้ เรื่องนี้บวกรับกับความจริงที่ว่าเรายังสามารถปะติดปะต่อรายละเอียดทั้งหมดนี้ขึ้นมาได้ในปัจจุบัน คือเครื่องพิสูจน์ถึงความพิถีพิถันในการทำบัญชีของมานุษซี

กระนั้นมานุษซีไม่ได้แค่ทำรายการและจดบันทึกธุรกรรมเท่านั้น สิ่งที่ทำให้สมุดบัญชีของฟาโรลฟีมีความสำคัญอย่างยิ่งคือความซับซ้อนและความลุ่มลึกของแนวคิดทางการเงิน ซึ่งหลายอย่างยังอยู่ในระยะตั้งไข่ แต่เขากลับเข้าใจและเชี่ยวชาญอย่างถ่องแท้แล้ว

* เงินลีฟวร์เองยังถูกแบ่งย่อยออกไปอีก 12 เดนิเยร์ เท่ากับ 1 โซล และ 20 โซล เท่ากับ 1 ลีฟวร์ เงิน 1 ลีฟวร์ มีมูลค่าสูงมากจนแทบไม่มีการตีเหรียญออกมาเลย เงินส่วนใหญ่ที่หมุนเวียนอยู่จึงเป็นเหรียญเดนิเยร์

ในปี 1977 เจฟฟรีย์ เอ. ลี (Geoffrey A. Lee) นักประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ค่อยๆ แยกแยะแนวคิดเหล่านี้่ออกมาจากสมุดบัญชีที่ชาวดินและ เสือหายเล่มนั้น แนวคิดที่เป็นหัวใจสำคัญคือสิ่งที่เรียกว่า *หน่วยงานทาง บัญชี* ซึ่งหมายถึงหน่วยที่สามารถเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ก่อหนี้สินหรือภาระ ผูกพันได้ และสามารถประเมินมูลค่าทางการเงินหรือมูลค่าสุทธิของกิจการ ได้ ทุกวันนี้ เราคุ้นชินกับการที่สโมสร สมาคม บริษัท หรือห้างหุ้นส่วนทำข้อ ตกลงทางธุรกิจกัน แต่ในยุคกลาง หน่วยงานทางบัญชีแทบทั้งหมด ยกเว้น คริสตจักร ล้วนเป็นบุคคลธรรมดา ตั้งแต่กษัตริย์จนถึงชาวบ้าน คุณคือธุรกิจ ของคุณ และธุรกิจของคุณก็คือคุณ การมองว่าสำนักงานที่ชาลงเป็นคนละ หน่วยงานกับสำนักงานใหญ่ที่นิมส์ และทั้ง 2 แห่งนี้ไม่ใช่ตัวใจวานนี ฟาโรลฟี ก็ถือเป็นก้าวกระโดดทางความคิดครั้งใหญ่แล้ว อีกก้าวสำคัญคือสมุดบันทึกที่ กำหนด*รอบบัญชี*โดยเปลี่ยนช่วงเวลา 12 เดือนให้กลายเป็น 1 ปีงบประมาณ นอกจากนี้ อีกแนวคิดหนึ่งที่สำคัญไม่แพ้กันก็คือ *ความสมดุลทางพีชคณิต* (algebraic opposition) หรือความสัมพันธ์ระหว่างทรัพย์สินกับหนี้สิน ซึ่ง

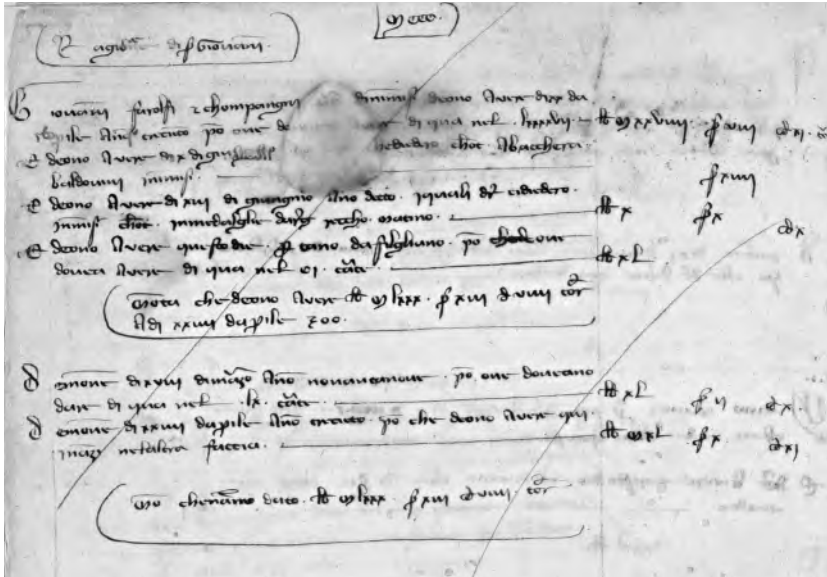
ชาวของในชีวิตประจำวัน: สมุดบัญชีที่ใช้งานอยู่ในเมืองเจนัว ช่วงทศวรรษ 1330

มานุษยวิทยาจัดการได้อย่างลงตัวผ่านการบันทึกบัญชีเครดิตและเดบิตอย่างรอบคอบ การใช้หน่วยเงินตราเดียวอาจดูเหมือนเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับเรา ในตอนนี้ กระนั้นก็ต้องอาศัยความพยายามไม่น้อย เพราะธุรกิจนี้มีการทำข้อตกลงในสกุลเงินที่แตกต่างกันหลายสกุล แต่มานุษยวิทยาใส่ใจแปลงทุกอย่างให้เป็นเงินลิฟวร์ในสมุดบัญชีของเขา

เมื่อรวม 2 แนวคิดสุดท้ายเข้าด้วยกัน ก็จะสามารถนำมาใช้คำนวณ ส่วนของเจ้าของกิจการได้ ซึ่งก็คือมูลค่าสุทธิของธุรกิจและผลกำไรที่เกิดขึ้นว่าการทำงานหนักทั้งหมดนี้คุ้มค่ากับความพยายามหรือไม่ สุดท้าย ลีประทับใจเป็นพิเศษกับความเชี่ยวชาญของมานุษยวิทยาในเรื่อง *ค่าเสื่อมราคา* หรือการตัดมูลค่าทรัพย์สินลง ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงมูลค่าทรัพย์สินเข้ากับระยะเวลาที่มันยังใช้งานได้

แนวคิดนามธรรมเหล่านี้ถูกแสดงออกผ่านเทคนิคการทำบัญชีแบบใหม่ โดยบัญชีจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือเดบิตและเครดิต ธุรกิจแต่ละรายการต้องลงบัญชี 2 ครั้ง ครั้งหนึ่งในฝั่งเดบิต อีกครั้งในฝั่งเครดิต มีการอ้างอิงไว้กันจำนวนมากเพื่อเชื่อมโยงบัญชีลูกค้าหรือบัญชีสินค้าแต่ละประเภทเข้าด้วยกัน ผลลัพธ์ทางการเงินขั้นสุดท้ายจะถูกสรุปออกมาจากรายได้รวม และงบทดลองจะช่วยสะท้อนภาพรวมของกิจการได้อย่างแม่นยำในทุกช่วงเวลา

สิ่งที่ทำให้สมุดบัญชีของฟาโรลฟีกลายเป็นเอกสารสำคัญในประวัติศาสตร์ยุโรปหรือในความเป็นจริงแล้วคือประวัติศาสตร์โลกก็คือ สมุดบันทึกที่เก่าๆ เล่มนี้เอง กลับเป็นหลักฐานชิ้นแรกที่ทำให้เราได้เห็นการนำแนวคิดเชิงนามธรรมทั้งหมดของการทำบัญชี รวมถึงเทคนิคปฏิบัติต่างๆ ที่ใช้จัดการสิ่งเหล่านั้น มาใช้พร้อมกันจริงๆ ถึงแม้อารยธรรมขั้นสูงไม่ว่าจะเป็นกรีก อารหรับหรือจีนที่มีมาก่อนหน้านี้จะซับซ้อนแค่ไหน แต่ก็ยังคงบันทึกเพียงเงินสดและสินค้าคงคลังเท่านั้น นี่จึงเป็นตัวอย่างแรก (เท่าที่ยังหลงเหลืออยู่) ของการทำบัญชีแบบบัญชีคู่ ซึ่งเป็นการคำนวณกำไรและขาดทุนแบบครบวงจร

สัญญาณของยุคสมัยที่เปลี่ยนไป: สมุดบัญชีของฟารอล์ฟบันทึกการมาถึงของโลกธุรกิจสมัยใหม่ไว้ในหน้ากระดาษไม่กี่แผ่นที่เลื่อนจากน้ำ

মানুষที่ใช้กฎเกณฑ์ของระบบใหม่นี้อย่างมั่นใจและสม่ำเสมอ จนดูเหมือนว่าเขาได้ฝึกฝนมาอย่างยาวนาน แต่เทคนิคทางบัญชีที่เป็นนามธรรม และขึ้นชื่อว่าเข้าใจยากเหล่านี้ กลับกลายเป็นแนวทางที่ล้ำสมัยสุดขีดในยุค นั้น ด้วยเป็นสิ่งที่แทบไม่มีใครรู้จักเลยนอกกลุ่มพ่อค้าอิตาลี และแม้แต่ใน กลุ่มพ่อค้าเอง ก็แทบไม่มีใครนำมาใช้อย่างเข้มงวดเช่นนี้เลย อะไรทำให้ เทคนิคเหล่านี้สำคัญนัก

ประเด็นสำคัญก็คือ เจน กลีสัน-ไวต์ (Jane Gleeson-White) นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ชี้ให้เห็นว่า การลงบัญชีคู่ช่วยให้ธุรกิจ “เห็นตัวเลข กำไรขาดทุนของแต่ละธุรกิจหรือการลงทุนได้” ไม่ว่าจะเป็นการค้าขนสัตว์ น้ำมันมะกอก หรือการแลกเปลี่ยนเงินตรา ทำให้มันดีกว่า “การลงบัญชี เดี่ยว” ซึ่งแสดงได้เพียงตัวเลขกำไรทั้งหมดเท่านั้น” สิ่งนี้เองกระตุ้นให้เกิด

การเติบโตของธุรกิจที่ซับซ้อนและสร้างรายได้หลายทาง

ธุรกิจของฟาโรลฟีเป็นเพียงหนึ่งในธุรกิจการค้าหลายร้อยแห่งที่ตั้งอยู่ในฟลอเรนซ์ เมืองแห่งนี้มีธนาคารพาณิชย์ที่มีเครือข่ายทรงอิทธิพลระดับนานาชาติมากถึง 80 แห่ง 3 แห่งในนั้นมีธนาคารของครอบครัวบาร์ดี (the Bardi) เปรูซซี (the Peruzzi) และอัชชายูโอลี (the Acciaiuoli) ที่รวยล้นฟ้า จนบรรดานักเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันยกให้เป็น “บริษัทมหาอำนาจ” แต่เปรูซซีรายเดียวก็มีสาขาในต่างประเทศหรือ *ฟิลิอาลี* (filiali) ไม่ต่ำกว่า 15 แห่ง โดยขยายเครือข่ายไปทางตะวันออกไกลถึงโรดส์และไซปรัส ทำให้พวกเขามีช่องทางทำกำไรมากมาย จากเครื่องเทศ ผ้าไหม และสินค้าหรูหราราคาแพง ส่วนสาขาหนึ่งในลอนดอนที่ดูน่าตื่นตาตื่นใจน้อยกว่า กลับเชื่อมโยงพวกเขาเข้ากับอุตสาหกรรมขนแกะของอังกฤษและกษัตริย์ที่ไม่ค่อยมีเงินทองเท่าไรนัก จนต้องกู้เงินก้อนโตพร้อมดอกเบี้ยสูงลิ่ว เพื่อไปใช้ในการทำสงครามกับฝรั่งเศส แต่ละสาขาของเปรูซซีจะมีหุ้นส่วน (ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกในครอบครัว) และทีมลูกจ้างกินเงินเดือนเป็นคนดูแล ทำให้ธุรกิจคึกคักมากกว่าที่สำนักงานของฟาโรลฟีในเมืองนิมส์อยู่หลายเท่าตัว อีกทั้งสมุดบัญชีที่เหลืรอดมาของเปรูซซีก็แสดงให้เห็นว่า การจดบัญชีอย่างละเอียดถี่ถ้วนในสมุดบันทึกที่จัดไว้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ช่วยให้ธุรกิจของพวกเขาเดินหน้าไปได้อย่างราบรื่น*

เนื่องด้วยการขนส่งขนสัตว์ ผ้า เงิน และทองคำเหล่านี้ ฟลอเรนซ์จึงกลายเป็นหนึ่งในเมืองสำคัญที่สุดของยุโรปอย่างรวดเร็ว แต่ถึงอย่างนั้นที่นี่ยังเป็นเพียงเมืองเล็กๆ ที่มีประชากรน้อยนิด ช่างย้อมขนสัตว์และช่างทอผ้าของที่นี่มีฝีมือดี แต่ไม่ได้มีเทคโนโลยีเหนือล้ำคู่แข่งที่อื่นแต่อย่างใด ฟลอเรนซ์ถูกเมืองคู่แข่งล้อมรอบแทบทุกด้าน ไม่มีทั้งกองทัพ ที่ดินเกษตรก็

* อีกศตวรรษต่อมา ตระกูลเมดิซี (Medici) จะพัฒนาโครงสร้างบริษัทที่ซับซ้อนยิ่งกว่าเดิม โดยมีบริษัทแม่ในฟลอเรนซ์คอยควบคุมบริษัทลูกที่ทำธุรกิจขนสัตว์ ผ้าไหม และธนาคาร แต่ละแห่งทำตัวเป็นลูกค้าของบริษัทอื่น และต่างฝ่ายต่างก็จัดทำบัญชีของตนเอง

ไม่ค่อยดี ผิดกับเจนัวและเวนิสซึ่งเป็นคู่แข่งสำคัญ อีกทั้งไม่ติดทะเล จึงไม่ได้มีโอกาสทำกำไรจากการต่อเรือและการขนส่งที่มากับสงครามครูเสด เพราะไม่มีชายฝั่ง ก็เลยไม่มีกองทัพเรือ แล้วก็เลยไม่มีอาณานิคม ข้ำร้าย การแบ่งฝักแบ่งฝ่ายทางการเมืองทำให้ฟลอเรนซ์ต้องเผชิญกับสงครามกลางเมืองอยู่เนืองๆ เมื่อต้องเผชิญกับปัญหามากมายขนาดนี้ แล้วพลเมืองของฟลอเรนซ์ไปสร้างความเป็นผู้นำทางการค้าได้อย่างไร

นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจได้ศึกษาคำถามนี้อย่างละเอียด และชี้ให้เห็นว่าฟลอเรนซ์สามารถพลิกสิ่งที่ดูจะเป็นข้อเสียให้กลายเป็นข้อได้เปรียบอยู่เสมอ การไม่มีเพื่อนบ้านที่เป็นมิตรบีบให้พวกเขาต้องสร้างเครือข่ายระยะไกล ซึ่งสุดท้ายกลับทำกำไรได้มากกว่า การที่รัฐไม่ได้เป็นภัยคุกคามต่อฝรั่งเศส อังกฤษ หรือจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ ทำให้พลเมืองของตนสามารถเดินทางไปมาได้อย่างเสรีกว่าผู้คนจากถิ่นอื่น เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง ฟลอเรนซ์จึงจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือทางการค้ากับผู้ปกครองทางใต้ของอิตาลีและซิซิลี เพื่อเลี้ยงดูประชากรที่ทำงานในภาคอุตสาหกรรมของตน การที่เมืองนี้ไม่มีผู้ปกครองแบบสืบตระกูลที่มีอำนาจเด็ดขาดนั้น ยังเปิดโอกาสให้พลเมืองชั้นนำของเมืองสร้างระบบการเมืองที่เปิดกว้างยิ่งขึ้น โดยให้ความสำคัญกับสมาชิกสมาคมวิชาชีพและกิจกรรมของพลเมืองมากกว่าชาติกำเนิดในตระกูลสูงศักดิ์ นครรัฐแห่งนี้ยังเป็นที่แรกที่เกิดเหรียญทองที่เชื่อถือได้ นามว่าฟลอรีน ซึ่งต่อมาได้รับการยอมรับทั่วยุโรป ที่สำคัญ ชาวฟลอเรนซ์ยังดำเนินเครือข่ายการเงินระยะไกลไปตามเส้นทางการค้าของตน เคลื่อนย้ายเงินทุนให้กับคริสตจักร ซึ่งเปิดโอกาสให้พวกเขาเข้าถึงเงินก้อนใหญ่ ที่สามารถนำไปลงทุนในธุรกิจขนสัตว์ หรือปล่อยกู้ในอัตราดอกเบี้ยสูงลิบได้ตามต้องการ

แม้การค้าขายระหว่างประเทศจะมีมานานนับพันปี แต่มันกลับเป็นการค้าที่แสนตรงไปตรงมาเมื่อเทียบกับการดำเนินงานของมหาอำนาจทางธุรกิจเหล่านี้ เช่น ชาวไวกิงเดินทางค้าขายไปทั่ว ตั้งแต่ดับลิน มอสโก ไปจนถึงคอนสแตนติโนเปิล แต่ไม่มีกษัตริย์นอร์สองค์ใดเคยส่งเรือยาวออกไป

ค้าขายพร้อมสั่งให้ทำกำไร 10 เปอร์เซ็นต์ต่อปีจากเงินลงทุนของเขาเลย เมื่อชาวฟลอเรนซ์วางระบบกิจการซื้อขายอย่างชัดเจน ก็ทำให้พวกเขา (และต่อมาคู่แข่งจากเมืองอื่นในอิตาลี) สามารถยกระดับการค้าให้เป็นงานแบบมืออาชีพ พร้อมทั้งขยายกิจการให้เติบโตขึ้นได้ เมื่อนักลงทุนยุคนี้จะประเมินโอกาสในการลงทุน พวกเขาจะถามว่ามันมี “แต้มต่อ” อะไรบ้างไหม ซึ่งก็คือจุดแข็งเด็ดๆ บางอย่างที่ทำให้เหนือกว่าอย่างขาดลอย ย้อนกลับไปในปี 1299 ชาวทัสคานีมีแต้มต่อแบบนี้อยู่นั่นแหละ นั่นก็คือระบบบัญชีของพวกเขา ธนาคารพาณิชย์ของฟลอเรนซ์รุ่งเรือง เพราะพวกเขาทำธุรกิจได้เก่งกว่าคนอื่น*

และพวกเขายังมีแต้มต่ออีกอย่าง ระบบบัญชีดังกล่าวเกิดขึ้นได้ด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศใหม่ ที่มาติโน มานูชี ใช้เป็นประจำทุกวัน สิ่งนี้จึงเป็นสิ่งที่ผู้ที่มีแววจะมาเป็นผู้แข่งในปารีส แอนต์เวิร์ป แคนเทอร์بری หรือยูเทรกต์ยากจะเอื้อมถึง มานูชีมีสมุดบันทึก และที่สำคัญคือ สมุดเหล่านี้ทำจากกระดาษ

ก่อนที่กระดาษจะแพร่หลายในช่วงหลังปี 1244 พ่อค้าชาวอิตาลีใช้สมุดที่ทำจากหนังสัตว์ในการจดบันทึกธุรกรรมต่างๆ แต่เมื่อสมุดบัญชีกระดาษเล่มแรกมาถึง พวกเขาก็รู้ทันทีว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่ดีกว่า น้ำหมึกจะแห้งอยู่บนผิวหนังสัตว์ แต่จะซึมลงไปในพื้นที่กระดาษ ทำให้กระดาษเป็นสื่อที่คงทนถาวร ในขณะที่กระดาษหนังสัตว์อาจขูดออกแล้วเขียนใหม่ได้ เปิดช่องให้กลับไปแก้ไขบันทึกย้อนหลังได้ ซึ่งเท่ากับเปิดประตูให้การโกงเกิดขึ้นบัญชีจึงมักถูกเอื้อมรวมไว้ในสมุดบัญชีด้วยเหตุผลเดียวกัน เนื่องจากบันทึก

* เมื่อความลับเรื่องระบบเดบิตและเครดิตแพร่กระจายไปทั่วยุโรปในเวลาต่อมา ฟลอเรนซ์ก็เข้าสู่ยุคทองระยะยาวเมื่อเทียบกับเมืองอื่น เรามักนึกว่าศตวรรษที่ 15 ซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองของตระกูลเมดิชีและเรอแนซ็องส์เป็นยุคทองของฟลอเรนซ์ แต่ตอนนั้น เวนิสได้แซงหน้าฟลอเรนซ์ไปแล้ว ทั้งด้านการค้าและจำนวนประชากร